

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Právo národů na sebeurčení:
teoretické ukotvení problému**

Jan Kačírek

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Právo národů na sebeurčení:
teoretické ukotvení problému**

Jan Kačírek

Vedoucí práce:

PhDr. František Bahenský

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu své práce PhDr. Františku Bahenskému za jeho čas a cenné rady. Dále pak Kateřině Glogrové za její trpělivost a připomínky.

Obsah

| | | |
|------------|---|-----------|
| 1 | ÚVOD | 1 |
| 2 | VZNIK MODERNÍCH NÁRODŮ..... | 4 |
| 2.1 | Vymezení pojmů..... | 4 |
| 2.1.1 | Národ | 4 |
| 2.1.2 | Nacionalismus | 6 |
| 2.1.3 | Stát | 7 |
| 2.1.4 | Národní hnutí..... | 8 |
| 2.1.5 | Etnická skupina | 10 |
| 2.2 | Koncepty a teoretické přístupy ke studiu vzniku národů | 10 |
| 2.3 | Modernizace | 12 |
| 2.4 | Cesta ke vzniku národů | 14 |
| 2.5 | Shrnutí | 19 |
| 3 | VZNIK ČESKOSLOVENSKA | 20 |
| 3.1 | Před válkou..... | 20 |
| 3.2 | Začátek války..... | 21 |
| 3.3 | Československá národní rada | 23 |
| 3.4 | Rusko a československá armáda | 25 |
| 3.5 | Situace doma..... | 26 |
| 3.6 | Bolševická revoluce v Rusku | 28 |
| 3.7 | Rok 1918 a konec války..... | 30 |
| 3.7.1 | Uznání Československa v zahraničí | 33 |

| | |
|--|-----------|
| 3.7.2 Říjen 1918 a události v Čechách..... | 35 |
| 3.7.3 28.říjen 1918..... | 37 |
| 3.8 Po válce | 38 |
| 3.8.1 České vs. německé právo na sebeurčení | 39 |
| 3.9 Pařížská mírová konference | 40 |
| 3.9.1 Československo a jeho požadavky na mírové konferenci.. | 43 |
| 3.9.2 Československo-maďarská hranice | 45 |
| 3.10 Shrnutí | 46 |
| 4 ZÁVĚR | 48 |
| 5 SEZNAM PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY | 50 |
| 5.1 Elektronické dokumenty | 52 |
| 6 RESUMÉ | 53 |

1 ÚVOD

Při pohledu na libovolnou současnou politickou mapu naší planety můžeme konstatovat, že veškerá její pevninská část (nicméně i velká část světových vod) přináleží k nějakému pevně ohraničenému útvaru, na které je naše planeta rozdělena. Těmito útvary jsou jednotlivé národní státy. Některé vlastní větší, jiné naopak menší část území, nicméně všechny jsou pevně vymezeny státními hranicemi¹. Ale bylo tomu tak vždy? Bezesporu nikoliv. Naopak, organizace lidské populace a identifikace valné většiny obyvatel naší planety s národním státem potažmo s národem, je z hlediska lidské historie fenoménem velmi mladým. Co tedy bylo hlavní příčinou toho, že lidé najednou pocítili a stále pociťují nutkavou potřebu identifikace s národem a na základě jakých atributů vůbec lze vymezit toto národní vědomí?

Těmito otázkami se zabývalo mnoho významných autorů z různých úhlů pohledu a z různých vědeckých oborů, neboť tato problematika je značně interdisciplinární - zasahuje do studia historie, sociologie, kulturní a sociální antropologie, filozofie, politologie, studií mezinárodních vztahů a v neposlední řadě také do mezinárodního práva. Je také stále aktuální, neboť v současnosti, či nedaleké minulosti, lze nalézt množství etnických a národnostních konfliktů jak na úrovni lokální, tak na úrovni mezinárodní.

Velmi často skloňovaným termínem, který právě s touto problematikou úzce souvisí, je právo národa na sebeurčení. Tento koncept, který vychází z předpokladu, že stejně jako každý jedinec má svá nezadatelná občanská práva, tak i národy, jako svébytné entity, jež zastřešují velké množství jedinců sdílejících určité společné rysy, mají právo na vlastní realizaci a následnou správu svých záležitostí. Tento koncept, který je zakotven i v Chartě Organizace spojených národů,

¹V tuto chvíli neberme v potaz nevyřešené územní spory mezi jednotlivými státy.

ovšem přináší i značné množství rozporů - především pak jeho kolizi s právem státu na územní svrchovanost a integritu.

Hlavním cílem této práce je popsat a vysvětlit události, které vedly k přijetí idey národů jako základních jednotek evropského, ale lze říci i světového politického uspořádání, a popsat cestu, která vedla k jejich vzniku. Další průběh 20. století dokládá, že nacionalismus a národní otázka měly na jeho podobu bezprecedentní vliv. Případů, které to dokládají, je mnoho - od 2. světové války, která je považována (ať právem či neprávem, větší či menší měrou) za důsledek národnostního rozdělení a nacionalistické ideologie, přes poválečnou dekolonizaci, až po rozpad Jugoslávie v 90. letech 20. století a případy Kosova, Skotska, či Krymu ve století 21. Všechny tyto události ukazují, jak významný je vliv těchto fenoménů na život na Zemi a jak moc ovlivňuje životy obyvatel naší planety.

Tato práce se skládá ze dvou částí. V první části se věnuji čistě teoretickým přístupům, konceptům a teoriím, které se zabývají vznikem národů, a popisují zde zásadní aspekty tohoto fenoménu. Nejprve považuji za důležité definovat některé klíčové termíny, kterými se tato práce zabývá a se kterými se budeme často setkávat. Dále pak pokračuji seznámením se základními přístupy ke studiu této problematiky a poté se již věnuji samotným událostem, které vedly ke vzniku moderních národů. Tato část nemá ambici přinášet nové poznatky a teorie do této rozsáhlé problematiky. Její charakter je spíše sumarizační a komparativní. V záplavě autorů, kteří se touto problematikou zabývali či zabývají, jsem se pokusil vybrat ty, které považuji za zásadní a jejichž práce významně ovlivnily studium tohoto tématu - především E. Gellnera a M. Hrocha, ale i dalších. Nutno podotknout, že ačkoliv jsou dnes národní státy a nacionalismus přítomny takřka na celém světě, budu tuto část věnovat především Evropě. Důvodem je, že až na výjimky panuje v akademickém světě shoda na tom, že moderní národ je fenoménem, jenž vznikl právě v Evropě a odsud se posléze rozšířil do celého světa.

Druhou část své práce věnuji popisu realizace práva na národní sebeurčení a to na příkladu průběhu vzniku československého státu. Zde se pokusím popsat klíčové události, které k němu vedly. Hlavní pozornost budu věnovat období první světové války a událostem bezprostředně navazujícím, neboť právě konec první světové války byl jedním z významných mezníků v implementaci práva na národní sebeurčení do mezinárodní politiky a tato doba je také považována za jedno z hlavních stádií nacionalismu [Hall 1995: 150]. Toto období považuji za jakýsi vrchol formování moderních národních států, a proto bych mu rád věnoval zvýšenou pozornost. Vznik samostatného československého státu pak považuji za ne-li vzorový, pak určitě velmi zajímavý příklad využití tohoto práva se všemi dopady a kontroverzemi, které s ním souvisely. V této části se pokusím popsat aspekty vzniku československého státu, a to jako sled nejdůležitějších událostí a faktorů, které k němu přispěly od začátku první světové války až po její konec, přičemž pozornost budu věnovat také následné mírové konferenci, jež se uskutečnila roku 1919 v Paříži a kde vítězné mocnosti Dohody rozhodovaly o nové tváři Evropy.

2 VZNIK MODERNÍCH NÁRODŮ

2.1 Vymezení pojmů

Chceme-li se zabývat vznikem moderních národů a jejich následnou cestou k sebeurčení, pak považuji za nezbytně nutné seznámit se s klíčovými pojmy, které nás budou celou dobu provázet a které s tímto tématem úzce souvisí. Jedná se především o samotný termín národ a následně o termín nacionalismus. Považuji také za podstatné definovat termíny stát, etnická skupina a národní hnutí, se kterými se v této práci budeme setkávat taktéž velmi často.

2.1.1 Národ

Fenomény národ a nacionalismus jsou nahlíženy různými optikami dle zaměření a badatelských pozic jednotlivých autorů. I proto bylo do této doby vysloveno a napsáno obrovské množství různých definic, teorií a přístupů. Velmi často se tedy v dostupné literatuře můžeme setkat doslova s terminologickým zmatením. Eric Hobsbawm k tomuto problému píše: „Obtížnost analytického uchopení tohoto problému na druhé straně znamená, že většina definic „národů“ a „nacionalismu“ je empirická a všechny jsou, jak lze snadno dokázat, pouze dílčí a nedostatečné (...) Vždy je možno (ne-li dnes, pak tedy zítra) najít výjimky“ [Hobsbawm 2003: 109-110].

Co je tedy národ? Tato otázka byla v průběhu posledních dvou staletí pokládána velmi často, nicméně nalézt univerzální odpověď je věc prakticky nemožná. Většina autorů pracuje s různými definicemi, které se liší tu více, tu méně. Přední český historik Miroslav Hroch, dlouhodobě se věnující problematice vzniku národů, národních hnutí a nacionalismu, považuje za jednu ze základních potíží při jeho definování to, že se jedná o termín, který vznikl ve středověku a byl dále používán až do novověku [Hroch 2009: 16]. Tedy že v různých zemích a jazycích měl tento termín

různé významy a konotace². Sám pak moderním národem rozumí: „...velkou sociální skupinu lidí, kteří jsou si rovni a jsou spjati kombinací několika vazeb či vztahů, které se často formovaly po celá staletí vazeb jazykových, kulturních, politických, geografických, hospodářských atd. Žádná z těchto vazeb není nutná a nezastupitelná (...)“ [Hroch 1999: 8]. Dále pak jmenuje tři okolnosti, které považuje za nutné podmínky pro existenci národa: občanskou pospolitost rovnoprávných jedinců, vědomí téměř všech jedinců o své příslušnosti k národu a to, že daná národní pospolitost prošla shodnou historií a má „společný osud“ [ibid.].

S druhým bodem pak úzce souvisí další definice, kterou dnes lze již považovat za klasickou. Tuto definici vyslovil už v roce 1882 francouzský myslitel Ernest Renan při své slavné přednášce na Sorbonně. V tomto nadčasovém projevu Renan nejdříve vyjmenovává a následně vyvrací různé atributy, které by měly být pro národ ustavujícími, a v závěru konstatuje: „Národ je duše, je to duchovní princip (...) Národ je tedy velká solidární bytost, utvářená pocitem obětí, které byly přineseny, a obětí, které jsme připraveni přinést. (...) Existence národa - promiňte mi tu metaforu - je každodenní plebiscit, tak jako je existence jednotlivce setrvalým stvrzováním života“ [Renan 2008: 124-125]. Tento přístup k definici národa je někdy také označován jako subjektivní a vychází z představy, že k existenci národa stačí, pokud si „určitá skupina lidí svoji příslušnost k národu uvědomuje a přeje si jí“ [Hroch 2009: 19].

Obdobným způsobem přistupuje k národu také britský politolog a historik Benedict Anderson. Přichází se svým konceptem národa jako *imagined community* a charakterizuje jej jako „(...) politické společenství vytvořené v představách - jako společenství ze své podstaty ohraničené a zároveň suverénní. Jde pouze o představu proto, že příslušníci ani toho nejmenšího národa nikdy nepoznají většinu ostatních jeho příslušníků,

² Myslím, že není příliš potřebné se v této práci pouštět do etymologického rozboru slova národ, nicméně jako příklad stačí uvést velmi rozdílné chápání slova *nation* například na Britských ostrovech a u nás v ČR, kdy v Británii je tento termín mnohem více spjat se státností.

nikdy se s nimi neseťkají a ani o nich neuslyší. Přesto v představách všech přežívá obraz jejich sounáležitosti“ [Anderson 2008: 21-22].

V tomto poměrně radikálně konstruktivistickém pohledu tedy není pojetí národa něčím, co by objektivně existovalo, jedná se o představu, která je dle Andersona umožněna především rozvojem komunikačních technologií.

Na závěr bych chtěl zmínit ještě jednu, respektive dvě charakteristiky národa dle Ernesta Gellnera, který ve svém proslulém díle *Národy a nacionalismus* píše: „1/ Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když sdílejí stejnou kulturu, při čemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobů chování a dorozumívání.2/ Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když *uznají* jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu“ [Gellner 1993: 18]. Jak Gellner, tak Anderson, tak také například Hobsbawm zdůrazňují onen umělý, konstruktivní prvek, který do tvorby národu vstupuje [Hobsbawm 2000: 13].

V této práci se ještě dostanu k dalším přístupům, kterými lze na národy nahlížet, nicméně tento soubor definic a přístupů, který bývá také označován jako přístup modernistický či konstruktivistický (tedy považuje národy jako relativně moderní fenomény vznikající v 17.-18. století a nikoliv jako nějaké trvale přítomné věčné entity) v současném akademickém diskursu výrazně dominuje.

2.1.2 Nacionalismus

Druhým termínem, který si zde představíme, je termín *nacionalismus*. Tento termín vždy vzbuzoval množství vášní jak mezi vědci, kteří tuto problematiku zkoumají, tak mezi veřejností, neboť je stále do značné míry démonizován. Tento termín je slovy M. Hrocha

„kvazineutrální, ale spíše negativní“.³ Domnívám se, že je to spojeno s některými hrůznými okamžiky 20. století, které často byly uskutečňovány ve jménu národa a nacionalismu.

Velmi často bývá citována definice E. Gellnera, podle níž je nacionalismus „původně politický princip, který tvrdí, že politická a národní jednotka musí být shodné. (...) Národnostní cítění je pocit hněvu způsobený porušováním tohoto principu, nebo pocit uspokojení způsobený jeho splněním. Národnostní hnutí je hnutí, které je uváděno do pohybu takovým citem“ [Gellner 1993: 12]. Norský antropolog T. H. Eriksen pak tuto definici shrnuje: „Nacionalismy jsou dle jeho [Gellnerova-pozn. autora) názoru etnické ideologie, které tvrdí, že jejich skupina by měla ovládat stát. Národní stát je tedy stát ovládaný etnickou skupinou, jejíž identitární ukazatele (jako jazyk nebo náboženství) jsou často zakotvené v jeho oficiální symbolice a legislativě“ [Eriksen 2012: 165]. A dále dodává že: „Důležitým cílem nacionalistické ideologie je znovuvytvořit pocit úplnosti a kontinuity s minulostí, překonat odcizení nebo propast mezi jednotlivcem a společností, kterou přinesla modernita“ [ibid.: 173]. Právě spojení nacionalismu a modernity se budu věnovat ještě dále.

O nacionalismu, stejně jako národu, bylo napsáno nepřeborné množství prací a studií. Velmi důležitou myšlenkou, již klasickou a často kritizovanou, avšak domnívám se, že stále platnou, je další Gellnerova teze o nacionalismu, v níž tvrdí, že je to právě nacionalismus, který plodí národy, nikoli obráceně [Gellner 1993: 67].

2.1.3 Stát

Termín *stát* může nabývat mnoha významů. Nahlédneme-li například do Blackwellovy encyklopedie politického myšlení, dočteme se

³ Z přednášky M. Hrocha *Národ jako specificky evropský fenomén*, pronesené na FF ZČU v Plzni dne 25.3. 2014.

zde, že slovo "stát" lze použít k označení historické entity nebo filosofické myšlenky, trvalé formy lidského společenství nebo specificky moderního jevu [Miller 1995: 481]. Pro potřeby této práce je relevantním právě pouze pojem státu jako moderního politického společenství, které je dle mezinárodního práva charakterizováno jako „sdružení osob žijících na vymezené části zemského povrchu, právně organizované, personifikované a sdružené tak, aby se mu dalo vládnout“ [Scruton 1990: 148]. Nelze také opomenout definici Maxe Webera, kterou přejímá a zmiňuje i Gellner, kdy stát je „instituce uvnitř společnosti, která má monopol na zákonné násilí. (...) Mezi různými sankcemi používanými k udržení pořádku smí použít krajní sankce -síly- jedině jedna zvláštní, jasně identifikovaná a dobře centralizovaná, ukázněná instituce uvnitř společnosti. Tato instituce nebo skupina institucí je stát“ [Gellner 1993: 14].

2.1.4 Národní hnutí

S nástupem modernity na přelomu 17. a 18. století dochází v Evropě ke značné kulturní a sociální proměně v širokých masách obyvatelstva. Právě v těchto podmínkách vznikají víceméně v celé Evropě národní hnutí. Miroslav Hroch o těchto hnutích píše: „Transformace nevládních etnických skupin v moderní národ tvořila svébytný vývojový typ a probíhala (...) jako národní hnutí, jímž rozumíme cílevědomé úsilí dosáhnout pro tuto etnickou skupinu všech atributů plně zformovaného moderního národa, tj. odstranit všechny deficity, které jí k plnohodnotné národní existenci chyběly“ [Hroch 1999: 14]. Sám pak rozlišuje tři fáze národních hnutí:

„**Fáze A** byla obdobím učenického zájmu, kdy se jazyk etnické skupiny, její minulost, kultura, životní způsob, ale někdy také osobitosti teritoria, které obývala, stávaly předmětem osvíceneckého vědeckého studia. Tento zájem byl motivován osvíceneckou touhou po poznání, ale také (a snad většinou) osvíceneckým patriotismem, láskou k vlasti a

etnické skupině, která ji obývala. Otevřenou otázkou, již se bude třeba zabývat, je, do jaké míry se již v této fázi a v tomto regionálně orientovaném patriotismu projevovala a prosazovala také národní identita.

Fáze B byla obdobím národní agitace, kdy se skupina vlastenců (obvykle z řad vzdělanců) snažila přesvědčit příslušníky své nevládnoucí etnické skupiny, že jsou příslušníky národa, jenž má svou hodnotu a právo na stejné atributy jako národy již existující. Uvnitř této fáze B můžeme ještě rozlišit dvě podfáze. Prvou, kdy sice vlastenci agitovali, ale neprobudili nijak výrazný zájem mezi těmi, k nimž se obraceli, a druhou, kdy již je možno zaznamenat sílící ohlasy a rostoucí počet přívrženců národního hnutí. Proto můžeme pro tuto druhou podfázi užívat také termínu *formující se národ*. Národotvorný proces byl nicméně v této fázi stále ještě ve zvrtném stádiu vývoje: úspěšné zformování národa nebylo ještě zabezpečeno.

Fáze C označuje masové hnutí, které se začalo prosazovat poté, co národní agitace dosáhla takového úspěchu, že signály z vlasteneckého centra nacházely odezvu ve všech regionech a byly schopny mobilizovat desetitisíce lidí. Během této fáze – pokud se to nestalo dříve – dosáhlo národní hnutí také úplné sociální skladby, takže zde již jednoznačně můžeme hovořit nikoli o etnické skupině, nýbrž o zformovaném národu.

O konci národního hnutí můžeme pak hovořit tam, kde dosáhlo v podstatě všech svých cílů, tj. obvykle po dosažení široké autonomie či politické samostatnosti. Tak vznikla nová kategorie států, které ovšem nebyly nutně „predestinovány“ v předchozích fázích národního hnutí, a které můžeme označit za národní státy“ [Hroch 1999: 16].

2.1.5 Etnická skupina

T. H. Eriksen obecně definuje etnicitu jako „aspekt sociálního vztahu mezi osobami, které se pokládají za zásadně odlišné od členů ostatních skupin, jejichž existenci si uvědomují a s nimiž vstupují do kontaktu“ (Eriksen 2012: 37). Etnickými skupinami pak tedy rozumím právě skupiny velkého množství lidí, kteří velmi často sdílí jazyk, společnou duchovní a kulturní tradici, mýty o původu a často si zachovávají dlouhou kontinuitu. Jako určující považují ovšem především onen prvek odlišnosti a dichotomie „my/oni“. Etnické skupiny jsou podle Eriksena svým způsobem tvořeny právě kontaktem s jinými etnickými skupinami (ibid.: 33).

2.2 Koncepty a teoretické přístupy ke studiu vzniku národů

Nyní bych rád představil několik základních paradigmat, která se ve výzkumu národu a nacionalismu v posledních desetiletích objevila.

Nejrozšířenějším a obecně nejvíce přijímaným konceptem je modernismus, který jsme si již představili výše. Modernisté, mezi něž se řadí např. E. Gellner, E. Hobsbawm, B. Anderson či A. Giddens, tedy považují národy za výtvořiny modernizačních procesů, úzce souvisejících právě s přechodem od feudální, či tradiční společnosti ke společnosti moderní, občanské. Každý z nich klade důraz na trochu jiné aspekty, nicméně se shodují na vzniku národu jako konstrukce moderní doby.

V opozici k modernistickému paradigmatu pak stojí paradigma primordialistické, které národy popisuje jako svého druhu přirozené a věčné entity, které k lidskému životu patří podobně jako např. jazyk nebo náboženství. Tento přístup byl velmi vlivným, dá se říci, že prakticky majoritním, v 19. a na počátku 20 století. Tehdy se jevílo jako samozřejmé, že národy jsou tu „odpradávná“ a vyplývají z lidské přirozenosti. Jedním z významných představitelů primordialismu byl např. antropolog Clifford Geertz [Hroch 2009: 42; Kubišova 2012: 5-6].

Anthony D. Smith pak ve své knize *Nationalism and Modernism* [1998] k těmto dvěma paradigmatům připojuje ještě další tři. Jedním z nich je paradigma perenialistické. Toto paradigma, stejně jako primordialismus, považuje národy za věčné a přítomné po celou dobu lidských dějin, nicméně je nepovažuje za přirozené atributy jako sluch nebo zrak, ale spíše jejich vznik pojímá z dlouhého předmoderního vývoje, který se pak promítá do významných národotvorných mýtů [Hroch 2009: 42]. Takto lze mluvit o starověkých národech Egyptanů nebo Féničanů, stejně jako o soudobých národech v Africe [Kubišová 2012: 4-5]. A. Smith k perenialistickým autorům řadí například J. Armstronga, D. L. Horowitze, J. Fishmana nebo A. Hastingse.

Čtvrtým paradigmatem je pak paradigma postmodernistické, v jehož rámci se autoři inspirovali děním v jiných disciplínách sociálních věd v 70. a 80. letech 20. století a především pak působením vlivných badatelů, jako byl např. M. Foucault, J. Derrida nebo R. Barthes. Postmodernističtí autoři se snaží dekonstruovat staré texty o nacionalismu a nalézt v nich nové aspekty pro zkoumání této problematiky. K postmodernistům jsou řazeni zejména R. Brubaker a M. Billing.

Posledním a poměrně zajímavým paradigmatem je pak etnosymbolismus, ke kterému se řadí sám Smith a kterým se pokouší překonat převládající paradigma modernistické. Etnosymbolismus s modernismem sdílí přesvědčení, že národy nejsou věčnými kategoriemi, ale že vznikly ve specifických historických, geografických a kulturních podmínkách. To, co tato paradigmatata odlišuje, je pak přístup, kterým je národ a jeho vznik nahlížen. Zatímco modernisté vznik národa příkládají především funkčním požadavkům moderní společnosti a modernitě jako takové, etnosymbolisté pojímají národ jako jeden z typů „kolektivní kulturní identity, přičemž existenci kolektivních kulturních identit považují za univerzální charakteristiku lidských skupin“ [Kubišová 2012: 6]. Jako

ústřední problematice pak věnují pozornost hlavně kolektivní paměti, symbolům a mýtům, jimž přiřkládají zásadní význam [ibid.:7].

2.3 Modernizace

Jak už bylo zmíněno, v akademickém diskursu dnes převládá názor, který připisuje zásadní vliv na vznik národů procesu *modernizace*, tedy souboru změn, které se začaly odehrávat v západní Evropě v 17. a 18. století a které přinesly do té doby nevídaný rozmach průmyslové výroby a s ní související zvýšené potřeby sociální mobility. Právě v tomto období dochází k proměně celé společnosti, kdy dochází k přechodu od společnosti tradiční ke společnosti moderní, novověké. Nicméně proč je právě toto období tak vhodné pro formování a vznik národních států? Důvodu je hned několik, nejdříve se pokusím popsat hlavní rozdíly mezi tradiční a moderní společností.

V tradičních společnostech žila valná většina obyvatel na vesnicích a pracovala v zemědělství. Velmi často byli také negramotní a jejich prostorová a sociální mobilita byla velmi nízká. Vedle nich stála mnohem menší skupina elit - tedy šlechta, duchovenstvo, válečníci, popřípadě úředníci. Gellner tyto dvě vrstvy přirovnává k rostlinám, kdy o první píše jako o „nešlechtěné divoké kultuře“ a o druhé jako o „pěstované zahradní kultuře“ [Gellner 1993: 61]. Divoké nešlechtěné kultury jsou typické tím, že prakticky nemají oporu v písmu a že kultura i dovednosti jsou předávány ústně a praktickým učením [Kubišová 2012: 4]. Oproti tomu pěstované zahradní nebo také vysoké kultury se vyznačují složitostí, gramotností a předáváním znalostí pomocí speciálního výcviku, tedy vzdělávání. Toto vzdělávání bývá prakticky vždy nějak spjato s duchovenstvem, pro které je právě znalost písma typickou dovedností. Dalším velmi důležitým znakem vysokých kultur je pak to, že je u nich „kladen velký důraz spíše na kulturní rozrůznění než na stejnorodost“ [Gellner 1993: 21]. Tedy odlišnosti každé podvrstvy v rámci vysoké

kultury. Tím je zabraňováno tomu, aby mezi nimi docházelo ke konfliktům.

Jinými slovy je tedy předindustriální období charakteristické tím, že většina obyvatel sice žije na území nějakého definovaného státu, ovšem hranice bývají povětšinou spíše rozostřené a často se mění. Ustavují se většinou válkami, popřípadě sňatky mezi vládnoucími vrstvami a není důvod, aby respektovaly jakékoliv potenciální hranice etnické. Stejně tak většina obyvatel těchto říší mluví různými více či méně srozumitelnými dialekty a nemá jednu společnou kulturu. Jejich loajalita je většinou spíše než k území, popřípadě k panovníkovi vázaná na rodinu a náboženství. Naopak šlechta, měšťané a duchovní, tedy v jistém slova smyslu elity a vládnoucí vrstvy⁴, jsou mnohem více centralizovaní a také často používají jeden společný jazyk.

Tento systém společenského rozvrstvení se zásadně mění s příchodem modernizace a industrializace. Nemělo by smysl snažit se zde rozkrývat, kde jsou kořeny této společenské změny, neboť jak píše Gellner: „Původ průmyslové společnosti zůstává předmětem odborných sporů. (...) Ohromně složitá přeměna proběhla ve velmi veliké, rozrůzněné a spletité společnosti a výsledek byl *jedinečný*...“ [Gellner 1993: 30]. Faktem však zůstává, že s tímto fenoménem souvisí naprostá přeměna společnosti. Miroslav Hroch uvádí několik faktorů, které tato přeměna přinesla a které měly značný vliv na proměnu vnímání obyčejného obyvatelstva a následný vznik podhoubí pro růst nacionalismu a šíření národního vědomí. Tyto faktory dělí na čtyři části, které bych zde rád představil.

První jsou proměny, které jsou spjaté s modernizací státu, z nichž je pro formování národa podstatná zejména byrokratizace a militarizace. Druhou je pak sociální a politická emancipace, tedy utváření občanské

⁴ Vládnoucí dle Gellnera pouze ve smyslu důležitosti a význačnosti [Gellner 1993: 61]

společnosti, která zahrnuje osvobození rolníků a prosazování občanské rovnosti. Třetí jsou proměny v hospodářské sféře a čtvrtou pak tvoří souhrn modernizačních proměn označovaných jako sociální komunikace. Tedy zejména změna mobility, zavádění povinné školní docházky atd. [Hroch 2009: 95-96]. Nutno dodat, že vliv těchto faktorů na tvorbu národa, stejně jako samotný vznik národních hnutí do velké míry závisel na tom, zda se tyto změny děly v monoetnickém státním národě, jako byla například Francie, nebo v multietnické říši, jakými byly například habsburská monarchie, Rusko nebo Osmanská říše.

2.4 Cesta ke vzniku národů

Nyní se dostáváme k samotnému vzniku národů. Pokusím se zde popsat cestu, kterou se utvářela evropská národní hnutí, která tvořila základ pro jejich pozdější realizaci jako plnohodnotných národů. Jsem si vědom faktu, že se šíření národní myšlenky po evropském kontinentu prosazovalo velmi nerovnoměrně a ne vždy záleželo jen na stupni rozvoje průmyslu, občanských svobodách, míry přístupu obyvatelstva ke vzdělání, či jiných faktorech důležitých pro tvorbu národů tak jak je známe dnes.

Obecně lze rozlišovat tři cesty, které vedly ke vzniku národních států v Evropě. První z nich je utváření národa v podmínkách historických středověkých států (tedy např. Francie nebo Anglie), kde má podobu tzv. „vnitrostátní revoluce“⁵. V tomto případě dochází k asimilaci obyvatelstva pod hlavičku jednoho národa v rámci již víceméně pevně daných geografických hranic. Lze říci, že dochází k rozměňování mnoha různých identit obyvatel a zvýrazňování jedné všezahrnující. Touto identitou je identita národní⁶. Tento proces je výstižně popsán v již jednou zmiňované práci Ernesta Renana, kdy právě o Francouzích píše: „Žádný francouzský

⁵ Tento termín stejně jako tuto typologii popsal T. Scheider [Hroch 2009: 48]

⁶ A. D. Smith považuje právě národní identitu za „nejfundamentálnější a nejobsažnější“ ze všech identit [Smith 1993: 143].

občan neví, jestli je Burgund, Alan či Vizigót, a každý Francouz musí zapomenout na Bartolomějskou noc a na masakr na jihu ve třináctém století“ [Renan 2008: 113]. V 18. století byla Francie již poměrně konsolidovanou a homogenní kulturou s funkční centralizovanou správou. Měla stabilizované hranice, a ačkoliv většina obyvatel nemluvila spisovnou francouzštinou, hovořila alespoň dialekty blízkými spisovnému jazyku.

Podobný vývoj byl i v Anglii. Zde upevňovala vědomí sounáležitosti poměrně velké skupiny obyvatel anglikánská církev, o které lze říci, že je specificky „národní“. Ostrovní poloha navíc předurčovala stabilní geografickou hranici. Navíc anexe Walesu a vytvoření unie se Skotskem dopomohly k vytvoření specifické britské identity, která se jak pro Skoty, tak Velšany stala přijatelnou a dominovala nad identitou skotskou a velšskou, mimo jiné také díky možnosti podílet se na britské koloniální expanzi [Hroch 2009: 65-66]. Anglii a Francii tedy lze použít jako ilustrativní příklady vývoje moderních národů na území stabilních, etablovaných celků. Tyto celky měly již od středověku vlastní národní kulturu, a proto nebylo pochyb o právu na existenci těchto národů. Nicméně je evidentní, že tento typ vývoje byl v Evropě spíše výjimkou než pravidlem.

Druhou cestou je pak situace, kdy dochází k utváření národních hnutí ze situace nevládních etnických skupin na území multietnických státních celků. Tomuto případu se budu věnovat podrobněji dále, nyní si ještě představíme třetí cestu. Ta leží na přechodu mezi předchozími dvěma. Jedná se o situaci typickou pro vznik Itálie a Německa, kdy dochází ke sjednocení menších státních celků, jejichž obyvatelé si jsou blízcí jak jazykově, tak kulturně. S prvním případem mají společnou rozvinutou plnou sociální skladbu a vyspělou tradici kultury i literatury v jednom jazyce. S druhým případem pak sdílejí absenci státnosti, kdy národní existence není ničím samozřejmým, ale naopak něčím, o co je třeba usilovat [Hroch 2009: 49]. V obou případech pak také lze s jistotou

mírou zjednodušení poukázat na jejich návaznost s historickými říšemi. V případě Německa se jedná o Svatou říši římskou národa německého a v případě Itálie o Západořímskou říši.

Nyní si pojdme přiblížit vznik národních hnutí v situaci nevládnoucích etnických skupin na území multietnických říší. Kolem roku 1800 lze na politické mapě Evropy nalézt tři takové typické říše, bylo jimi Rakousko, Rusko a Osmanská říše, na jejichž území žilo přes dvacet nevládnoucích etnických skupin [Hroch 2009: 50]. Prvním předpokladem bylo utvoření určitých atributů, ke kterým se mohla budoucí národní hnutí vztahovat, tedy vymezit národní území, poznat svoji minulost a také příslušníky národa, jejich zvyky a způsob života. Zde lze uvažovat o dvou rozdílných případech nevládnoucích etnických skupin. Za prvé se jednalo o ty, v jejichž případech se nezachovaly ani institucionální ani kulturní relikty z dávných dob buď proto, že tyto byly v minulosti zcela zničeny (Bulharsko) nebo proto, že vůbec neexistovaly (Slovinsko, Slovensko, Estonsko) [Hroch 2009: 69]. Častěji však bylo možno navazovat na, ať již z důvodu vnější agrese nebo dynastických smluv, ztracenou minulost, která se navíc mohla připomínat kupříkladu zachovanými hranicemi, politickými a kulturními centry, správním uspořádáním, či pouze jménem země a jejími symboly. Takto přežívaly relikty vlastní státnosti například v Uhrách, chorvatském království či českých zemích.

Důležitým aspektem pro pozici národního hnutí v multietnické říši bylo také to, jak se samotná říše zformovala a vznikla. V případě habsburské monarchie se jednalo především o úspěšnou dynastickou politiku, která byla doplňována ozbrojenými výboji. Nicméně výsledkem bylo, že se habsburská vláda na určitých územích vždy etablovala na základě smluv a ústavních dokumentů. Díky tomu si ve většině případů mohly země pod habsburskou nadvládou zachovat alespoň zbytky svých samosprávných institucí i své právní normy a také zůstaly zachovány

samotné územní historické celky [ibid.: 55]. Tím pak byl vytvářen prostor pro nastupující národní hnutí, která takto získávala argumenty pro svůj boj za sebeurčení.

V Osmanské říši byla situace opačná. Připojování nových území většinou probíhalo dobyvačnými výpady a na těchto území poté docházelo k ničení starých státních institucí i územních celků, v případě Bulharska a Srbska navíc také staré šlechty [ibid.: 55-56]. Podíl na státní moci měli pouze ti, kteří konvertovali k islámu, a pokud chtěli příslušníci nevládnoucí etnické skupiny něčeho dosáhnout, museli žádat osmanské elity, přičemž většinou záleželo pouze na jejich libovůli. V této situaci mohlo také často při prosazování kolektivních požadavků docházet k ozbrojeným konfliktům.

Dalším důležitým prvkem, kterým dochází k posílení národního citění mezi příslušníky nevládnoucích etnických skupin, je tvorba národního nepřítel. V případě Osmanské říše byla tato konstrukce vcelku snadná, neboť Osmané obyvatele na dobytých územích často politicky utiskovali, ekonomicky vykořisťovali a navíc vyznávali i odlišné náboženství.

V případě habsburské monarchie, případně Ruska byla situace poněkud složitější. Vídeňský dvůr si dlouhou dobu zachovával nadnárodní, neutrální podobu. Až po roce 1848 se většina německy mluvícího rakouského obyvatelstva ztotožnila s německým národem a tak mohl dostat obraz národního nepřítel v očích českého či slovinského národního hnutí zřetelnější obrys [ibid.: 58]. Pravděpodobně podobně k tomu došlo v Uhrách, kdy mohl být obraz národního nepřítel získán v důsledku identifikace uherské šlechty s maďarskou národní identitou.

V carském Rusku velmi záleželo na tom, s jakou skupinou měli příslušníci toho kterého národního hnutí negativní zkušenost. V Pobaltí

byli zpočátku hlavními nepřáteli Němci, ve Finsku nejprve Švédí a poté samotný carismus, v Polsku byli politicky i etnicky nepřítelem Rusové, na Litvě pak byl nepřítel dvojitý, z hlediska etnického to byli Poláci a z hlediska politického a náboženského Rusové [ibid].

Dalšími dvěma kritérii, která lze považovat v tomto směru za podstatná, je rozvoj hospodářských a sociálních poměrů a rozdíly v úrovni kultury a vzdělanosti. V tomto směru byla situace v Osmanské říši velmi špatná. Až do konce 19. století zde nebyla téměř žádná industrializace. Nicméně se vytvořila vrstva bohatých obchodníků, kteří těžili z dálkového obchodu, a k této vrstvě patřili jak muslimové, tak křesťané [ibid.: 59]. Co se týče přístupu ke vzdělání, to bylo v Osmanské říši pro nevládnoucí etnické skupiny velmi obtížné, s čímž souvisí i velmi vysoká míra analfabetismu a minimální rozsah literární tvorby.

I Rusko bylo jako celek rovněž zaostávající oblastí, nicméně se zde projevovaly značné diference mezi jednotlivými regiony. Některé regiony ve Finsku a Pobaltí patřily k nejvyspělejším oblastem Ruska naopak například oblasti ukrajinské či běloruské zůstávaly takřka výhradně agrární [ibid]. To samé lze říci i o vzdělanosti, kdy první dva jmenované regiony měly velmi vysokou úroveň gramotnosti, naopak většina příslušníků ukrajinského a běloruského etnika alfabetizována nebyla [ibid.: 60].

V Rakousko-Uhersku započala industrializace dříve než v Rusku, ale také zde docházelo ke značným rozdílům mezi jednotlivými regiony. Tak bylo území Předlitavska na poměrně vysoké úrovni industrializace, naopak v Uhrách a v Chorvatsku byla tato úroveň slabá. Pravdou je, že industrializací a rozvojem velkého trhu zpočátku sílila především německojazyčná část populace a teprve v průběhu „fáze C“ si české a slovinské národní hnutí začalo vytvářet vlastní podnikatelské třídy [ibid.:

59]. Právě Předlitavsko patřilo také k oblastem s nejnávštější vzdělaností a alfabetizací širokých vrstev obyvatelstva [ibid.: 60].

Z této sumarizace vyplývá několik poznatků. Domnívám se, že velmi významnou roli při utváření národního hnutí a jeho úspěšnosti hraje především vytvoření národního nepřítele. Právě na Balkáně, kde byly nevládnoucí etnické skupiny pod největším útlakem, vznikly první národní státy⁷. Důležitých aspektů je ale více, ať se již jedná o asimilační snahy, které v případě státních národů, jako byla Anglie či Francie, začaly mnohem dříve než na území multietnických říší, tak také etnická a jazyková homogenost příslušníků budoucích národů, či zmíněná míra vzdělanosti.

2.5 Shrnutí

V této části jsem se pokusil alespoň rámcově představit základní přístupy k výzkumu národotvorných procesů. Bezpochyby jsem nemohl zmínit všechny a některých jsem se dotkl pouze okrajově. Domnívám se, že vskutku nejnávštější roli při vzniku národů v moderní podobě mají ony výše zmíněné modernizační procesy, které vedly k potřebě vytvoření nových identifikačních rámců pro široké masy obyvatelstva. Tímto novým rámcem byla právě identifikace s širokou sociální skupinou sdílející určité kulturní atributy, tedy identifikace národní, která posléze přešla v potřebu a touhu vlastní politické realizace.

⁷ Řecko si vybojovalo nezávislost na Osmanské říši v roce 1829, Srbsko a Rumunsko ji získalo v roce 1878 po Berlínském kongresu.

3 VZNIK ČESKOSLOVENSKA

V této části své bakalářské práce se pokusím popsat realizaci práva národa na sebeurčení na příkladu vzniku samostatného československého státu. Právě období jeho vzniku bylo zásadní pro etablování principu sebeurčení jako vůdčího principu politické legitimacy a proto bych se mu rád v této práci věnoval podrobněji. Budu zde popisovat především události, ke kterým došlo v průběhu 1.světové války a těsně po ní a které měly největší vliv na vznik nového československého státu a jeho uznání.

České národní hnutí bylo v této době již pevně zformované a použijeme-li výše zmíněnou typologii M. Hrocha, pak bylo již dlouhou dobu jednoznačně ve fázi C. Nicméně se mu stále nedařilo docílit alespoň zrovnoprávnění s národem německým v rámci Rakousko-Uherska respektive Předlitavska. Idea společného státu Čechů a Slováků pak nevznikla nahodile, ale navazovala na kulturní a také jazykovou příbuznost. Navíc měl tento krok také strategický význam, neboť se takto hlásil o slovo národ téměř o polovinu větší než český a navíc frontálně útočil na obě části habsburské monarchie [Kárník 2000: 26]. Z obrovského množství zdrojů k tomuto tématu jsem pak čerpal především z knih Roberta Kvačka [2013], Petra Prokše [1998] a Evy Irmanové [2002] ale i dalších.

3.1 Před válkou

Pozice Čechů a Slováků v rakousko-uherské monarchii byly značně odlišné. Češi byli druhým nejpočetnějším národem Předlitavska a jejich kulturní, ale i hospodářská vyspělost byla takřka rovnocenná rakouským Němcům [Kárník 2000: 18]. Chyběl jim ovšem podíl na moci, který by této jejich pozici odpovídal. S tím souvisí soustavná politická krize, která vyvrcholila v roce 1913 vyhlášením Anenských patentů, v jejichž rámci došlo k rozpuštění českého zemského sněmu a zemského

výboru. Ty byly nahrazeny úřednickým orgánem, Zemskou správní komisí.

Oproti tomu Slováci byli jako součást Uherska ve velmi nezáviděníhodném postavení. V roce 1861 sice v Turčianském sv. Martině vypracovali vlastní národní program a to Memorandum národa Slovenského, jehož hlavním cílem a požadavkem bylo uznání Slováků jako svébytného národa s vlastním územím a slovenštinou jako úředním a také vyučovacím jazykem [Kováč 1998: 124]. Tento program však nebyl císařem Františkem Josefem I. přijat. Z Memoranda vycházelo také založení Matice slovenské v roce 1863, která se měla stát hlavním kulturním centrem Slováků [ibid.: 131-132]. Nicméně po zavedení dualismu v roce 1867 byly veškeré tyto aktivity a národní projevy tvrdě potlačovány a ze strany uherských úřadů byla vyvíjena snaha na úplné pomadřštění celých Uher.

3.2 Začátek války

28. června 1914 byl na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este na jeho inspekční cestě v Sarajevu spáchán atentát srbským radikálem Gavrilo Principem. Rakousko-Uhersko po konzultaci s německým císařstvím odpovědělo Srbsku ultimátem s deseti požadavky, z nichž některé zásadně zasahovaly srbskou samostatnost a byly pro svrchovaný stát prakticky neakceptovatelné. Srbsko odpovědělo smířlivě a nabídlo řadu ústupků, ty však byly pro Rakousko nedostatečné, a tak Rakousko vyhlásilo 28.července 1914 Srbsku válku. Z této války záhy vznikl první celoevropský a následně i celosvětový konflikt.

Válka byla řešením hlavně pro Německo a Němce, kteří nebyli spokojeni s velmocenským rozdělením ve světě a kteří o tuto válku stáli, neboť se cítili dostatečně silní. Naopak pro Čechy znamenala konec nadějí na vyřešení česko-německého vyrovnání v rámci mocnářství i s ohledem na německou ideu "Mitteleuropy", tedy nového uspořádání střední Evropy pod vládou Němců [Kvaček 2013: 69]. Navíc takřka ihned

po začátku války byl nastolen tvrdý režim s přísnou cenzurou, mnoha zákazy a také zatýkáním významných českých osobností, jakými byl například předseda národně sociální strany Václav Klobučník nebo předseda Národní strany svobodomyšlné Karel Kramář a jeho spolupracovník Alois Rašín. Tito byli dokonce následujícího roku odsouzeni k trestu smrti [Kárník 2000: 20].

V této situaci se již začínal organizovat protirakouský odboj, jehož hlavním představitelem byl profesor filozofie a poslanec T. G. Masaryk. Masaryk na konci roku emigroval, nejdříve do Itálie a poté se usadil v Ženevě, aby mohl protirakouský odboj z exilu vést. V září se pak k němu připojil i Edvard Beneš, který mu do té doby pomáhal organizovat spojení s odbojem v Čechách, především pak s tajnou organizací „Maffie“, jejímiž členy byli mj. i již výše zmínění K. Kramář a A. Rašín. Mladý docent sociologie Beneš se po emigraci usadil v Paříži, kde na počátku 20. století studoval, díky čemuž byl velmi dobře seznámený s tamějšími intelektuálními kruhy a měl zde i mnoho kontaktů [Dejmek et al. 2008: 14-15]. Masaryk, který se mezitím usadil v Londýně, založil Český komitét zahraniční. První politický orgán zahraničního odboje, který 14.11.1915 vydal svolání, ve kterém vůbec prvně otevřeně vyhlásil boj Rakousko-Uhersku a které mj. obsahovalo:

„(...) Usilujeme o československý stát. Český národ se přesvědčil, že se musí starat sám o sebe. Rakousko (...) stalo se dependencí Německa (...) Ztratili jsme důvěru v životnost Rakousko-Uherska, neuznáváme již jeho oprávněnost (...) Rakousko-Uhersko dualistické stalo se potlačovatelem neněmeckých a nemaďarských národů, je překážkou míru v Evropě a zvrhlo se v pouhý nástroj dobytčinnosti Německa na východ, bez vlastního pozitivního cíle, neschopno vytvořit organický státní celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů (...)“ [Kárník 2000: 21].

Na domácí politické scéně se zatím příliš nedělo. Válka se vyvíjela ve prospěch Centrálních mocností a tak čeští politici zatím příliš nechtěli riskovat otevřená odbojná vystoupení proti Rakousko-Uhersku, zároveň ale nechtěli ani vystoupit s otevřenou loajalitou. Naopak se spíše snažili o zajištění co nejvýhodnějších podmínek pro případné poválečné vyjednávání o novém uspořádání [ibid.:22].

Pro průběh a zdárné dokončení vytvoření samostatného československého státu byla velmi podstatná právě práce zahraničního odboje. Důležitým okamžikem byl 13. prosinec 1915 kdy se k Benešovi v Paříži připojil Slovák Rastislav Štefánik. Tento vystudovaný astronom, který od roku 1904 působil ve Francii, byl pro československou věc nesmírně důležitý. Štefánik, v té době již francouzský generál s mnoha mezinárodními zkušenostmi ať již vědeckými na poli astronomie, tak diplomatickými ve službách Francie, měl právě ve Francii mnoho významných kontaktů. Ztotožňoval s Masarykovou koncepcí samostatného československého státu a byl to právě on, kdo zařídil Masarykovi přijetí u tehdejšího francouzského ministerského předsedy A. Brianda. Masaryk francouzskému premiérovi vyložil program a cíle československého odboje a setkal se se sympatiemi a ujištěním, že Francie učiní vše pro to, aby Češi získali samostatnost [Prokš 1998: 40]. Významným faktem také bylo, že v rámci francouzské armády působila již od roku 1914 československá dobrovolnická rota "Nazdar" a v rámci ruské armády působila československá jednotka Česká družina.

3.3 Československá národní rada

Dalším mezníkem byla v únoru 1916 přeměna Českého komitétu zahraničního na Československou národní radu (ČSNR), jíž předsedal T. G. Masaryk, místopředsedou byl J. Dürych, generálním tajemníkem E. Beneš a zástupcem Slováků R. Štefánik a která se stala ústředním politickým orgánem zahraničního odboje. V tomto složení nicméně vedení ČSNR nevydrželo dlouho. V květnu 1916 byl Dürych vyslán Francouzi do

Ruska, kam dorazil 5.července, aby zde organizoval nábor českých a slovenských zajatců, kteří se měli připojit k ruským jednotkám, jež měly být následně přepraveny na západní frontu. Tento plán se však vůbec nezamlouval Masarykovi ani Štefánikovi, neboť nekorespondoval s jejich plánem na vytvoření samostatné československé armády. Dürych byl navíc znám svým velmi kladným vztahem k Rusku a carismu, a tak měli oba obavu, aby se v Rusku nestal jen nástrojem ruské vlády [Prokš 1998: 42]. Posléze byl francouzskou vládou do Ruska poslán i Štefánik, který dorazil 15. srpna a okamžitě se dostal s Dürychem do sporu. Dürych zde totiž skutečně prosazoval myšlenku vzniku českého království pod vládou cara. Po sérii sporů založil Dürych v prosinci 1916 Národní separatistickou radu československou na Rusi, která ovšem neměla takovou podporu a navíc byla záhy, v březnu 1917 po ruské revoluci a odstranění cara, nucena ukončit činnost. Dürych sám byl již v polovině února vyloučen z pařížské ČSNR [ibid: 44].

Mezitím využily Centrální mocnosti svoji válečnou převahu a obrátily se 12. prosince 1916 na amerického prezidenta W. Wilsona s žádostí o mírová jednání. Jejich vojska byla hluboko na území států Dohody, a tak se nedalo předpokládat, že by státy Dohody na jednání přistoupily. To se také nestalo, nicméně prezident Wilson vyzval všechny válčící strany, aby deklarovaly své válečné cíle. Zde se zrodila možnost pro další dílčí úspěch ČSNR. Západní mocnosti měly v plánu zařadit i ideu reorganizace poválečné Evropy, jejíž součástí měla být i „úcta k národnostem,“ a právo „všech národů, malých i velkých na plnou bezpečnost a svobodný hospodářský vývoj“ [Dejmek a kol. 2008: 18]. Benešovi se po namáhavých jednáních s francouzskými představiteli podařilo do slavnostní nóty z 30. prosince 1916 zařadit i zmínku o osvobození Čechoslováků. Byla to první oficiální deklarace této idey [ibid.].

3.4 Rusko a československá armáda

Situace v Rusku po březnové⁸ revoluci byla velmi napjatá, nicméně vytvořila příznivější podmínky pro práci pařížské ČSNR. Nová ruská vláda také mimo jiné deklarovala osvobození národů Rakousko-Uherska [Prokš 1998: 85]. Byla založena odbočka ČSNR v Rusku, jejímž předsedou byl vždy ten člen pařížského ústředí, který právě pobýval v Rusku. 16. května přijíždí do Petrohradu T. G. Masaryk a vede zde řadu jednání s krajany, s ruskými představiteli a také se zástupci spojeneckých států. Důležitá jednání se zde odehrávala především ve věci českých zajatců - 30 000 zajatců mělo být přemístěno do Francie [Prokš 1998: 86]. Jedním z hlavních cílů Masaryka v Rusku byla tvorba českých legií. 31. května Masaryk na schůzi ruské odbočky ČSNR v Petrohradu krajanům na otázku „co je naším úkolem teď?“ odpovídal:

„Paragraf první: vojsko. Co nejvíce československého vojska, co největší československou armádu! Aby svět viděl, že československý národ je proti Rakousko-Uhersku doopravdy (...) Druhý: starat se o nás, o sebe. Chci tím říci docela jasně a určitě, nemíchat se do ruských poměrů (...) Zejména bychom nemohli připustit, aby se naše vojska snad užívalo k tomu, dělat nějaký pořádek. To ať si Rusové vyřídí sami.“ [Pichlík, Klípa, Zabloudilová 1996: 93].

Základem československých legií byla československá střelecká brigáda, která se vyznamenala při protiněmecké ofenzivě na východní frontě, především pak v bitvě u Zborova. Právě v této bitvě zaznamenali čeští legionáři takového úspěchu, že záhy bylo ruským ministrem války Kerenskim povoleno formování Čechoslováku do vlastních jednotek [Kárník 2000:26]. Na začátku října 1917 se podařilo sestavit armádní sbor o síle přibližně 40 000 legionářů [Prokš 1998: 87].

⁸ Dle ruského kalendáře se odehrála na konci února, dle evropského na začátku března.

16. prosince 1917 pak byl po namáhavých Benešových vyjednáváních v Paříži vydán dekret francouzského prezidenta Raymonda Poincaréa o zřízení autonomní československé armády ve Francii, v němž bylo také výslovně ustanoveno, že „po stránce politické připadá její řízení Národní radě zemí českých a slovenských“ [Dejmek a kol. 2008: 19-20]. Do Francie měl být přepraven armádní sbor z Ruska a zapojit se do bojů na západní frontě, k tomu už ale následkem bolševického převratu v Rusku nedošlo.

3.5 Situace doma

Zásadní události se začaly dít v Rakousko-Uhersku na podzim roku 1916. Nejdříve byl 26. října spáchán úspěšný atentát na ministerského předsedu, hraběte Karla Stürgkha, a následně 21. listopadu, po 68 letech vlády, umírá císař František Josef I.

Nový císař Karel I. hned po nástupu na trůn začal s reformami: snížil tresty politickým vězňům (mj. K. Kramářovi a A. Rašínovi) a následně je úplně amnestoval, jmenoval nového ministra zahraničí Otto Czernina a začal přemýšlet o míru [Prokš 1998 52-53]. Děsil ho také osud Ruska, v memorandu do Berlína psal:

„Zarážející lehkost, s jakou byla svržena nejsilnější monarchie na světě, nutí k zamyšlení a připomíná větu: exempla trahunt⁹“ [Kvaček 2013: 91].

Německo naopak považovalo revoluci v Rusku za příznivou událost. Karel I. se tak pokoušel sám tajně vyjednat s Dohodou o míru. Důležitou úlohu v těchto jednáních sehráli bratři jeho manželky, císařovny Zity z rodu Bourbon-Parma, kteří byli důstojníky belgické armády. Karel po nich poslal podmínky do Francie, kde o nich 19. dubna jednali

⁹ Příklady táhnou.

představitelé Dohody. Nabízené podmínky se jim ale nezdály výhodné [Kvaček 2013: 92-93].

Podstatným činem nového císaře bylo také rozhodnutí k 30. květnu 1917 obnovit zasedání říšské rady s vědomím, že tím poskytne zástupcům národů Předlitavska možnost vyslovit vlastní požadavky. Již předtím založili čeští politici napříč politickým spektrem Český svaz, který sdružoval všechny české poslance z říšského sněmu. Jeho předsedou se stal F. Staněk [Prokš 1998: 53]. Před prvním zasedáním říšského sněmu vydalo 222 osobností české kultury a vědy v čele s Aloisem Jiráskem manifest, v němž žádaly české politiky, aby na zasedání hájili české zájmy. Tak 30. května 1917, po mnoha vnitřních sporech, přišli čeští poslanci s tímto převratným prohlášením:

„(...) Poselstvo českého národa vychází z hlubokého přesvědčení, že nynější dualistický útvar vytvořil k patrné újmě celkových zájmů národy vládnoucí a potlačované a že jediné přetvoření mocnářství habsbursko-lotrinského ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států odstraní každé nadprávní národnostní a zabezpečí všestranný rozvoj každého národa v zájmu celé říše i dynastie. Opírajíce se proto v této dějinné chvíli o přirozené právo národů na sebeurčení a svobodný vývoj, posílené nadto u nás nezadatelnými právy historickými, státními akty plně uznanými, budeme se v čele svého lidu domáhat sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou“ [Kárník 2000: 25].

Tímto prohlášením byla vládcům mocnářství v zásadě prvně oficiálně oznámena existence národa československého. Záhy na toto prohlášení zareagovalo Maďarsko, které Slovensko neprodyšně uzavřelo před veškerými informacemi z Čech [Kárník 2000: 26]. Československá sociálně demokratická strana dělnická pak 26. a 27. června na sjezdu sociálnědemokratických stran ve Stockholmu toto květnové prohlášení

rozvedla v plán podunajské konfederace, navíc tuto situaci také probrala s Masarykovým zástupcem P. Maxou [Prokš 1998: 62].

2. července 1917 vyhlásil císař Karel I. amnestii pro politické vězně a do české politiky se tak vrátili protirakousky zaměření politici K. Kramář, A. Rašín, V. Klofáč a řada dalších. S jejich návratem také vzrostlo snažení českých nacionalistů o samostatný československý stát, nezávislý na Rakousko-Uhersku. Sama monarchie již byla velmi vyčerpaná a na pokraji kolapsu a její země sužovaly stávky a demonstrace [Prokš 1998: 55-57].

3.6 Bolševická revoluce v Rusku

7. listopadu¹⁰ 1917 svrhli ruští bolševici vedeni V. I. Leninem dosavadní Prozatímní vládu. Následující den vyhlásil II. všeruský sjezd sovětů dekret o míru, ve kterém navrhoval válčícím stranám ukončení války bez zabránění cizího území, válečných náhrad a na základě práva národů na sebeurčení [Prokš 1998: 74]. Tato událost měla značný ohlas v celém Rakousko-Uhersku - již 11. listopadu se ve Vídni shromáždilo na 50 000 lidí, kteří požadovali přijetí této nabídky, včetně podmínek a zahájení rozhovorů o uzavření míru [ibid.: 75]. 28. listopadu byl sovětskou vládou oficiálně zaslán telegram, ve kterém žádala válčící státy, aby zahájily mírová jednání dle jejich dekretu o míru - tedy včetně práva na sebeurčení národů. Rakousko-Uhersko záhy odpovědělo, že nabídku přijímá. Korespondenční kancelář ve Vídni sovětský návrh i odpověď na něj zveřejnila, nicméně část o sebeurčení národů z něj byla odstraněna [Prokš 1998: 80]. Naneštěstí pro rakousko-uherské představitele se záhy mezi německé poslance dostal plný text požadavků a ti ho okamžitě také zveřejnili a zároveň napadli vládu s tím, že pokud vypustila právo na sebeurčení ze sovětské nabídky, tak ho zřejmě odmítá a mírové jednání při takovém rozporu nemůže vést k míru.

¹⁰ Dle ruského pravoslavného kalendáře 25. října 1917.

Jednou z odpovědí českých poslanců byla takzvaná Tříkrálová deklarace, jejímž hlavním autorem byl A. Rašín. V neděli 6. ledna 1918 se většina zemských i říšských poslanců sešla v Grégrově sále v pražském Obecním domě, kde vydala prohlášení, jehož součástí byla i tato slova:

„Všichni národové, ať velcí, ať malí, mají rovné právo sebeurčení a rovnost jejich má stejně šetřena býti. Jen uznání rovnoprávnosti a ze vzájemné vážnosti svobodného sebeurčení všech národů může vykvést pravá jejich svoboda a bratrství, všeobecný mír a pravá lidskost“ [Kvaček 2013: 127].

Poválečná samostatnost Československa a rozbití Rakousko-Uherska však mezi představiteli Dohodových mocností stále nepatřilo mezi jejich válečné cíle. Ani Britové, kteří stále viděli v Rakousko-Uhersku možnou protiváhu Rusku, ani Američané přes 14 bodů¹¹ deklarovanych 8. ledna 1918 prezidentem Wilsonem, neměli v plánu jeho rozbití [ibid.: 128].

Navíc byla 3. února 1918 v Brestu Litevském uzavřena mírová smlouva mezi bolševickým Ruskem a Centrálními mocnostmi. Těm se tak uvolnilo mnoho vojáků z východní fronty, posílených navíc o statisíce zajatců, kteří se mohli vrátit do boje na západní frontě. Navíc také Centrální mocnosti získaly na Rusku značná území, mimo jiné Bílou Rus, Ukrajinu, Finsko, Besarábii či Kavkaz [ibid.: 124-125]. Brestlitevský mír měl také značný vliv na početné československé legie, které byly ještě pořád na ruském území. S těmi se stále počítalo pro boje na západní

¹¹Těchto 14 bodů pronesl prezident Wilson ve svém projevu Kongresu 8.ledna 1918. Jednalo se o požadavek, aby všechna mezinárodní jednání byla otevřená, tedy konec kabinetní diplomacie, svobodná mořeplavba, odstranění překážek mezinárodního obchodu, omezení zbrojení, vyřešení koloniální otázky, vyklizení obsazených ruských území, znovuoobnovení Belgie, návrat francouzských hranic do předválečného stavu včetně Alsaska-Lotrinska, utvoření italských hranic podle národnostního principu, autonomii pro národy na území Rakouska-Uherska, ukončení okupace balkánských států, autonomii pro neturecké národnosti Osmanské říše, vytvoření nezávislého Polska a poslední bod týkající se vytvoření Společnosti národů.

frontě - měly být víceméně odzbrojeny a rozděleny do dvou skupin, přičemž první skupina měla být přepravena do Francie přes přístav Archangelsk a Murmansk, a druhá přes Vladivostok [Prokš 1998: 145]. To se však velení samotných legionářů příliš nelíbilo, navíc 14. května 1918 došlo v železniční stanici v Čeljabinsku ke konfliktu mezi Čechoslováky a projíždějícím vlakem s německými a maďarskými zajatci. Následně byl sovětskou mocí vydán rozkaz k zadržení a úplnému odzbrojení legionářů, který byl ale legionáři zachycen, a tak došlo k rozhodnutí se rozkazu nepodrobit, nýbrž se postavit na odpor. Na konci května tak již českoslovenští legionáři vedli otevřené boje proti Rudé armádě [Prokš 1998: 145-149]. Dlužno podotknout, že tyto jednotky, které na svém vrcholu čítaly kolem 56 000 mužů [ibid:154], byly významným faktorem i pro Dohodové mocnosti, které s nimi počítaly pro případnou vlastní vojenskou intervenci vůči bolševickému Rusku.

3.7 Rok 1918 a konec války

Situace v Českých zemích byla na počátku roku 1918 velmi rozjitřená. V únoru docházelo na půdě Říšského sněmu k častým potyčkám mezi Němci a českými poslanci, mimo jiné kvůli návrhu německých poslanců, kterým měla být na území severozápadních Čech vytvořena provincie Deutschböhmen pod německou nadvládou [Prokš 1998: 117]. 10. března bylo v Národních listech proti tomuto záměru vydáno prohlášení odvolávající se na územní celistvost českých zemí a její nedělitelnost. Navíc zde bylo také zdůrazněno, že původními obyvateli jsou zde Češi, Němci přišli až po událostech na Bílé hoře a i tak zde nejsou nikým utiskováni a mohou se těšit značné hospodářské a kulturní svobodě [ibid.: 118-119].

Další konflikt pak nastal, když byli 2. dubna ministrem zahraničí Czerninem přijati představitelé vídeňské samosprávy, kteří si stěžovali na nedostatek potravin i válku a požadovali uzavření čestného míru. Czernin odpověděl, že je také pro čestný mír, nicméně odpovědnost za

prodlužování války svalil na české politiky, kteří podvracejí německý spolek a navíc chtějí odtrhnout část Uher. Navíc poukázal na Masarykův boj proti Rakousko-Uhersku s tím, že obdobně smýšlejí i někteří čeští politici v monarchii [Prokš 1998: 119-120]. Proti těmto výpadům se ostře ohradili čeští politici a následně 13. dubna 1918 uspořádali manifestační „národní přísahu“. Značně nacionální text této přísahy sepsal sociální demokrat Jaroslav Soukup a v Obecním domě v Praze ji pronesl Alois Jirásek. Součástí byla také tato slova:

„Nechtěli jsme a nechceme nežli žít životem svobodným a samostatným, spravovati osudy své pod vlastní svrchovaností a budovati nespoutáni a volni bytí svoje, jak o to usiluje každý uvědomělý národ po všem kulturním světě“ a následovala samotná přísaha: „Vytrváme, až pozdravíme samostatnost svého národa“ [Kvaček 2013:137].

Tato slova následně zopakovalo více jak 5000 osobností českého politického, kulturního, vědeckého a společenského života [Prokš 1998: 121].

28. dubna se pak ve Štýrském Hradci sešli naopak němečtí nacionalisté, kteří přísahali věrnost Německu [ibid.: 123]. Stále požadovali národnostní rozdělení českých zemí a příklon monarchie k Německu. Následně se pak v Praze, ale i ostatních městech českých zemí pod heslem "Socialistický národ" konaly masové oslavy 1. máje. Jen v Praze se jich zúčastnilo na 150 000 lidí [Prokš 1998: 124-125; Kárník 2000: 28]. I přes tyto projevy si však na 3. dubna povolal premiér Seidler předsedy poslaneckých klubů a oznámil jim, že Vídeň začne uskutečňovat záměry německých nacionalistů. Vláda začala připravovat změny ústavy, které rozdělí Čechy do krajů podle národnostního hlediska a přenesou na okresní hejtmanství některé pravomoci českého místodržitelství [Prokš 1998: 126]. Čeští politici toto hodnotili jako naprostou kapitulaci vlády před německými nacionalisty.

Bouřlivé jaro roku 1918 pak v českých zemích gradovalo další manifestací, kterou byly oslavy 50. výročí položení základního kamene Národního divadla. Program akcí vyvrcholil 16. května. Nejdříve odpoledne řečnili přední čeští politici a jiné osobnosti a večer se pak v Národním divadle odehrálo slavnostní představení Smetanovy opery Libuše s Emou Destinnovou v hlavní roli. Následujícího dne pak v Grégrově sále Obecního domu zasedal kongres utlačovaných národů habsburské monarchie, na kterém jeho účastníci ostře kritizovali německou a maďarskou nadvládu v monarchii a schválili rezoluci, že všechny její slovanské a románské národy učiní vše pro to, aby dle práva na sebeurčení dosáhly svobody ve vlastních samostatných národních státech [Prokš 1998: 128]. V této situaci pak bylo 19. května vládou ve Vídni vyhlášeno krajské rozdělení Čech podle německých nacionalistů. Tímto krokem byl ještě více posílen odpor českého národa proti Rakousko-Uhersku.

12. května 1918 podepsalo Německo s Rakousko-Uherskem v belgickém Spa smlouvu, ve které císař Karel souhlasil s propojením své armády s armádou německou a uzavřel také další úmluvy, které v zásadě likvidovaly suverenitu habsburské říše [Kvaček 2013: 135]. V této chvíli již bylo i spojencům jasné, že plány na odtržení Rakousko-Uherska od Německa a případný separátní mír nebudou proveditelné a bude se nutno soustředit na jeho rozbití.

Co se týče situace na bojištích, ta byla téměř do samého konce otevřená. 6. dubna 1917 se sice na stranu Dohody připojily USA (nejdříve vyhlásily válku Německu a v prosinci téhož roku pak Rakousku), nicméně bolševická revoluce a následná úspěšná série ofenziv na západní frontě stále dávaly šance na vítězství ve válce Centrálním mocnostem [Kárník 2000: 29]. 1. června dokonce Němci stáli pouhých 64 kilometrů od Paříže [Kvaček 2013: 130]. Jejich postup byl nicméně zastaven, spojenecké jednotky se i zásluhou posil a materiálu z USA konsolidovaly a 8. srpna zahájily mohutnou protiofenzivu. Tento den označil německý generál

Ludendorff za nejčernější den Německa ve světové válce [Prokš 1998: 169].

V této situaci, zvláště pak po neúspěchu rakousko-uherské ofenzivy na italské frontě, bylo představitelům Centrálních mocností jasné, že válku nelze vojensky vyhrát. Na evropském kontinentě již působilo přes milion amerických vojáků a většina vojsk Centrálních mocností byla na ústupu [Kvaček 2013: 142]. Když pak následně jejich spojenci, nejdříve 29. září Bulharsko a 30. října pak Turecko, kapitulovaly, čímž došlo k naprostému zhroucení balkánské fronty, bylo o vojenském výsledku světové války rozhodnuto.

3.7.1 Uznání Československa v zahraničí

Poté, co Rakousko-Uhersko s Německem podepsalo smlouvu ve Spa, bylo představitelům Dohody jasné, že nebude s Vídní možné podepsat separátní mír. Rozhodli se tedy využít sociálních a národnostních rozbrojů v habsburské monarchii k jejímu rozložení [Prokš 1998: 155]. Masaryk dorazil již na konci dubna 1918 do USA a 5. května jej pak v Chicagu přivítalo okolo 200 000 amerických Čechů a Slováků [ibid.: 137]. Následně také uzavřel 30. května v Pittsburghu s představiteli Českého sdružení, Slovenské ligy a Svazu českých katolíků dohodu o vytvoření samostatného československého státu spojením českých zemí a Slovenska, které mělo mít autonomní postavení.

USA nejdříve 29. května vyjádřily sympatie s národními požadavky Čechoslováků a Jihoslovanů a 28. června pak upřesnily, že všechny národy, které jsou v habsburské monarchii utlačovány, musí být osvobozeny od její nadvlády [ibid.: 156]. Prvním státem, který uznal právo českého národa na samostatnost, byla však 29. června Francie, která také uznala "veřejně a oficiálně Československou národní radu jako nejvyšší orgán spravující veškeré zájmy národa a jako první základ příští vlády československé" [Kvaček 2013: 140]. Následně pak byla ČSNR jako příští vláda a československé vojsko jako spřátelená armáda uznáno

9. srpna Velkou Británií, 2. září 1918 Spojenými státy, 9. září Japonskem a 3. října Itálií.

13. října 1918 se Beneš v Paříži u tajemníka ministerstva zahraničí Berthelota snažil zjistit, jak by francouzská vláda zareagovala, pokud by se ČSNR prohlásila za československou vládu a zároveň byla vyhlášena samostatnost Československa. Dostalo se mu ujištění o příznivé odpovědi a tak 14. října¹² rozeslal spojeneckým vládám prohlášení o vzniku "československé zatimní vlády", jejímž předsedou a zároveň ministrem vnitra byl Masaryk, Beneš v ní zaujal místo ministra zahraničních věcí a vnitra a Štefánik místo ministra války [Dejmek et al. 2008: 22].

Masaryk poté 18. října v USA vypracoval takzvanou Washingtonskou deklaraci, v níž ohlásil sesazení Habsburků z trůnu českých králů a nový český stát projektoval jako demokratickou republiku do budoucna charakterizovanou „dalekosáhlými hospodářskými reformami“ a rovnými právy pro všechny menšiny [Kvaček 2013: 153]. Téhož dne také odpověděl americký prezident Wilson na mírovou nabídku habsburského mocnářství, ve které uvedl, že nyní se národy rakousko-uherského soustátí musí sami rozhodnout „jaká akce ze strany rakousko-uherské vlády uspokojí jejich nároky a jejich pojetí vlastních práv i osudů jako členů rodiny národů“ [ibid.].

Ve dnech 23.-26. října se pak konal ve Philadelphii kongres národů střední Evropy, kterému předsedal Masaryk a který vyhlásil, že „všechny vlády mohou vykonávat moc pouze se souhlasem svých občanů a každý národ má právo na samostatnost“ [Prokš 1998: 157].

¹²Na základě předešlé domluvy Beneše s Masarykem bylo jako datum jejího ustavení uvedeno již 26. září, kdy byl Masarykem na základě vzájemné korespondence udělen souhlas k jejímu vytvoření [Kvaček 2013: 152].

3.7.2 Říjen 1918 a události v Čechách

V českých zemích panovala v druhé polovině roku 1918 již značně protirakouská nálada. Rakousko-Uhersko se stále více vrhalo do náruče Německu, což bylo pro Čechy, ale i ostatní národy nepřijatelné, a tak již takřka všichni podporovali vznik samostatného československého státu. V polovině července byl obnoven Národní výbor v Praze jako vrcholný orgán české politiky. Jeho předsedou se stal K. Kramář a místopředsedy A. Švehla a V. Klobučník. Jednatelům pak byl F. Soukup. Počátkem září Národní výbor připravoval předlohy, které měly vstoupit v platnost hned po převzetí moci od stávajících orgánů habsburské monarchie [Prokš 1998: 171]. Dále také pokračovaly spory na půdě říšského sněmu, kde docházelo k hádkám i potyčkám mezi německými a českými poslanci, kteří již otevřeně deklarovali svoji snahu vytvořit vlastní samostatný stát a vyzývali Centrální mocnosti ke kapitulaci [Kvaček 2013: 156]. 29. září pak vyústilo sjednocení české politiky proti Rakousko-Uhersku slavnostním shromážděním Národního výboru a Českého svazu v Obecním domě v Praze, kde všichni prohlásili, že český národ trvá na své samostatnosti a svobodě a odmítá věřit jakýmkoli slibům ze strany monarchie [Prokš: 175].

4. října 1918 požádaly již naprosto vyčerpané Německo a Rakousko-Uhersko amerického prezidenta Wilsona o zprostředkování míru s Dohodou. Němci si stále nechtěli připustit, že by jim válka nepřinesla žádné zisky. Vznik samostatného československého státu by se jim vůbec nehodil a tak přemýšleli o připojení severočeských území obývaných Němci k Německu, čímž by byl budoucí český stát značně oslaben [ibid.: 177-178].

12. října se představitelé Českého svazu F. Staněk a V. Tusar sešli v Badenu s císařem Karlem a žádali o ustavení československé vlády, samostatnou účast na mírových rozhovorech, přeložení českých pluků do Čech a pasy pro českou delegaci do Švýcarska. Císař jim pasy poskytl a

nabídl samostatnost českých zemí v rámci Předlitavska, což Staněk odmítl s poukazem na to, že se český národ přihlásil ke Slovákům, které neopustí, a vyčká na konec války [Prokš 1998: 178].

Císař Karel byl ve svízelné situaci. Jeho snaha o záchranu své říše narážela na odpor představitelů Uherska, které trvalo na své celistvosti a tak jediným projevem jeho snahy byl manifest, který podepsal 16. října 1918 a ve kterém se hovořilo o přestavbě Rakouska ve spolek národních států s nedotknutelností Uherska [Prokš 1998: 184]. Národní výbor tento manifest odmítl s tím, že česká otázka již není vnitřním problémem Rakousko-Uherska, nýbrž „(...) bude řešena jako součást mezinárodních vztahů v dorozumění se zahraničními představiteli českého národa...“ [ibid.: 185-186] a také naprosto nesouhlasil s nedotknutelností Uher, kdy „Národní výbor (...) protestuje proti tomu, aby se strany maďarské bylo světu namlouváno, že slovenští naši bratři nechtějí s národem, jehož jsou nerozlučnou větví, tvořiti jeden národní a státní celek“ [Irmanová 2002: 77]. Němečtí poslanci v říšském sněmu na manifest reagovali vytvořením vlastního prozatímního německo-rakouského národního shromáždění a vyhlášením Německého Rakouska, kam měli patřit všechny rakousko-uherské oblasti obývané Němci, tedy i pohraničí českých zemí a čtyři komitáty v západních Uhrách, včetně Bratislavy [Kvaček 2013: 159-160]. Rakouští Němci tak byli první, kdo opustil monarchii.

Situace v monarchii již byla prakticky neudržitelná, zvláště když 18. října obdrželi ve Vídni již výše zmíněné podmínky prezidenta Wilsona. Z bojišť docházely informace o naprostém rozvratu rakousko-uherské armády a žádosti o co nejrychlejší uzavření příměří [Prokš 1998: 190]. Představitelé Národního výboru se chystali do Ženevy, kde měli jednat s českou emigrací o dalším postupu. Při této cestě byl ve Vídni osloven V. Klobáček generálem Landwehrem s tím, že císař již počítá s českou samostatností a jen si přeje, aby vše proběhlo bez krveprolití, což by mu také rád sám osobně sdělil. Tak se ve vlaku před Vídní setkal Klobáček s císařem Karlem a ujistil ho, že ani Češi si nepřejí krev [ibid.: 189].

3.7.3 28. říjen 1918

24. října jmenoval císař Karel novým ministrem zahraničí uherského hraběte Gyuly Andrássyho a jmenoval novou vládu. Andrássy následně 27. října odeslal odpověď Spojeným státům, ve kterých oznamuje, že Vídeň přistupuje na všechny podmínky prezidenta Wilsona. Tato nóta se následujícího dne objevila na vývěskách pražských novin a vzbudila pozdvižení, neboť ji lidé pochopili jako kapitulaci Rakousko-Uherska [Kvaček 2013: 162].

Již předtím se Národní výbor usnesl, že tento den převezme Válečný obilný ústav v Praze, což se také bez jakýchkoli komplikací stalo. Následně bylo Národním výborem převzato také pražské místodržitelství, kde bylo zástupci místodržitele, který byl právě ve Vídni, oznámeno, že Národní výbor přebírá veškerou moc na území československého státu [Prokš 1998: 196-197]. V ulicích Prahy již mezitím vyhrávaly kapely a lid oslavoval vznik samostatného státu, který vyhlásil nejdříve na Václavském náměstí agrární poslanec B. Zahradník a posléze také J. Stříbrný a F. Soukup [Kvaček 2013: 163]. Všude po městě docházelo ke strhávání a zamalovávání znaků habsburského mocnářství, nicméně atmosféra byla i díky snahám Národního výboru spíše slavnostní a nekonfliktní, zvláště F. Soukup si liboval, že za převratu v Praze „nebyla rozbita ani jedna tabulka v okně“ [Kárník 2000: 37]. Večer byl pak Národním výborem schválen první zákon, který připravil A. Rašín a který vyhlásil vznik samostatného československého státu, jehož státní formu později určí Národní shromáždění.

Na Slovensku byla situace o dost složitější. Jeho představitel Vavro Šrobár byl sice 28. října v Praze, kde také spolupodepsal zákon o vzniku československého státu, nicméně kvůli nepropustnosti československých hranic se o těchto událostech na Slovensku prakticky nevědělo [Kvaček 2013: 167-169]. Tak došlo k oficiální proklamaci společného státu na Slovensku až o dva dny později, kdy 30. října v

Martině představitelé Slovenské národní strany přijali a vyhlásili deklaraci o odtržení Slovenska od Uher a jeho vstup do československého státu, jež končila slovy:

„Jsme přesvědčeni, že náš snaživý a nadaný slovenský národ, který vzdor neslýchanému útlaku dospěl na takový stupeň národní kultury, nebude vyloučen z požehnání míru a ze spolku národů, ale bude mu popřáno, aby se mohl vyvíjet podle svého rázu a přispěl ze všech sil k všeobecnému pokroku lidstva“ [Kvaček 2013: 170].

3.8 Po válce

Rakousko-Uhersko podepsalo příměří 3. listopadu 1918 a Německo jej následovalo 11. listopadu. Těmito akty skončila 1. světová válka a začala nová etapa evropských dějin. Ještě předtím, 29. října, se prohlásilo Chorvatsko za součást samostatného státu Srbů, Chorvatů a Slovinců a 30. října došlo k převratu v Budapešti, čímž byl jen dokonán rozklad Rakousko-Uherska. Monarchie oficiálně zanikla 11. listopadu, kdy císař Karel podepsal abdikační listinu.

V Ženevě se ještě předtím setkali zástupci Národního výboru s představiteli ČSNR, především s E. Benešem a shodli se na dalším společném postupu a také na rozdělení vrcholných funkcí, kdy prezidentem se měl stát T. G. Masaryk a premiérem předák domácího odboje K. Kramář [Prokš 1998: 218].

E. Beneš byl také jako jediný představitel nově vzniklých států přizván k prvním rokováním o příměří, která probíhala od začátku listopadu v Paříži a které vedla Nejvyšší válečná rada Dohody [ibid.: 220]. Této okolnosti vděčil nový československý stát za oficiální uznání historických hranic českých zemí jako základ příštích hranic československých a také vyjednání výhodnějšího průběhu příštích hranice (česko)slovensko-maďarské [Dejmek et al.: 24-25].

V Čechách Národní výbor mimo jiné vyvíjel snahu o domluvu se sudetskými Němci, nicméně jejich předáci trvali na uznání provincie Deutschböhmen, což pro Čechy nepřicházelo v úvahu, a tak se tyto snahy minuly účinkem.

3.8.1 České vs. německé právo na sebeurčení

Naopak, dle německých nacionalistů se součástí nového Rakouska měly stát také provincie Deutschböhmen na severu Čech, provincie Sudetenland na severní Moravě a ve Slezsku a dále pak na Šumavě Böhmerwaldgau a na jižní Moravě Deuschsüdmähren [Kárník 2000: 38]. Jejich uvažování bylo takové, že buď Češi vezmou svůj převrat zpět a vrátí se do Rakouska, nebo se celé Německé Rakousko připojí k Německu. Nové provincie se snažily najít zastání v prezidentu Wilsonovi a jeho 14-ti bodech, nicméně i zásluhou E. Beneše svolila Dohoda k českému obsazení pohraničí [ibid.: 42].

Na tomto přístupu lze pozorovat onen paradox, jenž vyplývá z potenciální absolutizace práva národů na sebeurčení, které je pak snadno zneužitelné. Platí zde, že „je-li právo jednoho národa na sebeurčení nástrojem útisku národa druhého, jde o zneužití, které může ústít dokonce ve zločin“ [ibid.: 38]. Zdánlivě dochází ke střetu dvou takových práv, českého a německého, nicméně je třeba si uvědomit, že Němci jako hlavní viníci války, by pak z takové situace vyšli jako vítězové a notně posílení, kdežto takto "zmrzačený" český stát by byl naprosto nefunkční. Navíc se české sebeurčení týkalo celého národa, kterému byla upírána rovnoprávnost a podřídit se mu měly (z hlediska Německa) jen malé menšiny, které navíc měly mít zajištěnu ochranu vlastních práv, až již jazykovou či politickou.

3.9 Pařížská mírová konference

Jak bylo zmíněno výše 11. listopadu 1918 podepsalo Německo v Compiègne ve štábním vagonu francouzského maršála a velitele spojeneckých armád Ferdinanda Focha příměří. Tímto aktem byla skončena 1. světová válka. Jednání o podobě mírových smluv s poraženými mocnostmi byla naplánována na začátek roku 1919 a uskutečnit se měla v Paříži. Zde také měla být určena definitivní podoba nástupnických států, které vznikaly na území poražených mocností.

Konference byla zahájena 18. ledna 1919, tedy v den výročí vzniku Německého císařství¹³ v budově francouzského ministerstva zahraničí na pařížském Quayd'Orsay. Pravdou je, že jednání začala ještě před samotnou konferencí. Již 12. ledna 1919 se spolu sešli hlavní protagonisté celé konference, zástupci hlavních mocností vítězných stran [MacMillanová 2004: 69]. Byli jimi britský premiér David Lloyd George, francouzský premiér Georges Clemenceau, americký prezident Woodrow Wilson a italský premiér Vittorio Orlando. Tito čtyři politici, jejich ministři zahraničí a další dva představitelé Japonska pak vytvořili Radu deseti někdy také nazývané jako Nejvyšší rada. Tato rada později fungovala jako Rada pěti, kdy se obešla bez ministrů zahraničí a v rozhodujících fázích konference již i bez japonského zástupce, tedy jako Rada čtyř. Právě rada čtyř byla nejvýznamnějším orgánem celé konference a prakticky rozhodovala o všech významných otázkách, kterých se konference týkala. Clemenceau, který byl také zvolen předsedou konference, se k tomuto vyjádřil jasně, když prohlásil:

„...velmoci, které postavily do boje 12 milionů mužů a rozhodly válku, mají nesporné právo rozhodnout i mír“ [Irmanová 2002: 152].

¹³ Německé císařství vzniklo 18.1.1871 a bylo ustanoveno po Francouzi prohrané prusko-francouzské válce v Zrcadlovém sále pařížského paláce Versailles. Symbolicky právě zde pak byla 28.6.1919 podepsána mírová smlouva s Německem.

Účastnické státy konference byly rozděleny do dvou skupin - na státy s všeobecnými zájmy, kam se řadily právě státy, jež reprezentovala Rada deseti, a na státy s omezenými zájmy, kam patřily ostatní státy, které stály na straně Dohody, tedy Československo, Rumunsko, Polsko, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a další. Tyto se neúčastnily všech jednání, ale měly právo přednášet své návrhy a požadavky Radě deseti a také bylo vytvořeno mnoho komisí, které se zabývaly právě agendou těchto zemí. Celkem se konference účastnilo 27 zemí. Zástupci poražených mocností, tj. Německa, Rakouska, Maďarska, Turecka a Bulharska pozvánku na konferenci neobdržely.

Pro nás zásadní ideu práv národů na sebeurčení prosazoval především americký prezident W. Wilson. Nicméně právě pojem práva na národní sebeurčení se stal také jedním z kontroverzních témat celé této konference i následného vývoje. Jisté bylo, že legitimita principu národního sebeurčení a tedy politická legitimita nacionalismu jako takového byla nezpochybnitelná, nicméně jak podotýká Gellner:

„V oblastech s natolik etnickým komplikovaným uspořádáním, jako má například východní Evropa, *neexistuje* způsob, jak tento princip uplatnit nestranně. Demografické, historické, geografické a jiné principy jsou ve vzájemném rozporu“ [Gellner 2003: 60].

Přes veškeré proklamace a ideály byla tedy realita velmi odlišná. Wilsonových 14 bodů, jimiž formuloval své představy nového světového uspořádání, bylo sice jak na straně vítězů tak poražených víceméně přijímáno, ovšem jejich uvedení do praxe nebylo ničím jiným než utopií.

Předně si sám Wilson zřejmě neuměl představit, kolik potenciálních národů se nejen v Evropě vyskytuje. Dále zde stále chyběla definice, na jejímž základě by bylo možno národ definovat a sám Wilson nesympatizoval se všemi národy. Když za ním například přišla delegace irských vlastenců s žádostí o podporu, měl je prý „sto chutí poslat ke všem čertům“. Považoval tuto otázku za vnitřní záležitost Britů. Irové dle

jeho názoru žili v demokratické zemi, tudíž měli řešit svůj problém demokratickými prostředky [MacMillanová 2004: 30-31]. Na velký problém narážel prezident Wilson s prosazováním svého programu také doma v USA. Wilsonova Demokratická strana ve volbách roku 1918 utrpěla porážku, a tak ztratila většinu v obou komorách parlamentu. Prezident Wilson byl tak na konferenci jediným z „velké čtyřky“, za níž nestála parlamentní většina [Irmanová 2002: 150]. Kongres Wilsona nutil k zastavení materiální pomoci Evropě a to právě v době, kdy ji nejvíc potřebovala a také ve chvíli, kdy by mohl Wilson zvýšenou materiální pomoc použít jako argument pro silnější prosazení svých argumentů [ibid.: 152]. Francie a Británie navíc s některými body Wilsonova programu nemohly souhlasit. Jednalo se například o otázku reparací, kdy Francie očekávala náhradu za ohromné škody, které jí Německo způsobilo [MacMillanová 2004: 38].

V poválečných letech roku 1919 navíc hrála stále významnou roli politika. Především Francie měla jako jeden z nejpostiženějších účastníků první světové války (kromě obrovských lidských ztrát značně utrpěl také její průmysl a celá ekonomika, na severu země pak byly obrovské pásy země rozbombardovány a pokryty zákopy) obrovský zájem na své bezpečnosti a právě tento cíl byl pro ni při jednání na mírové konferenci prvořadý. Otázky národního sebeurčení, etnických vztahů či hospodářských pravidel zůstávaly až daleko za tímto primárním cílem [Irmanová 2002: 150; MacMillanová 2004: 46].

Této francouzské doktríně však může vděčit Československo a ostatní nové státy střední Evropy za svoji pozici při vyjednávání podmínek o svých budoucích hranicích. Francouzi brali problematiku střední Evropy jako svůj výsostný zájem, a proto bylo jejich snahou, aby byl tento region co nejsilnější, především s ohledem na situaci v Rusku, ale také jako protiváha vůči Německu [Irmanová 2002: 149]. Britové i Američané uznali zainteresovanost Francie v tomto prostoru, a proto se téměř ve všech

otázkách týkajících se tohoto regionu začalo uplatňovat francouzské stanovisko.

3.9.1 Československo a jeho požadavky na mírové konferenci

Československo, jako stát s omezenými zájmy, mohlo na konferenci vyslat dva své delegáty. Byli jimi předseda vlády Karel Kramář a ministr zahraničí, ve Francii dobře známý a etablovaný, Edvard Beneš. Přestože oficiálně vedl delegaci Kramář, byl to právě Beneš, kdo se nejvýznamněji podílel na diplomatických jednáních a díky němuž dosáhlo Československo takřka všech svých cílů¹⁴ [Dejmek et al. 2008: 24-25].

Československé požadavky před Radou deseti přednesl Beneš v tříhodinovém projevu dne 5. února 1919. V tomto projevu především vyzdvihoval českou tradici demokracie a svobody, kterou sdílí se západním světem a také boj Čechoslováků na straně Dohody proti Centrálním mocnostem. Zdůrazňoval úlohu Československa jako bariéry proti bolševismu a německé hrozbě. Prohlásil také, že co se týče Slovenska nehodlá česká delegace s nikým a nijak diskutovat [MacMillanová 2004: 240-241]. Dalšími požadavky bylo připojení Podkarpatské Rusi a vytvoření koridoru, který by vedl mezi Rumunskem a Maďarskem a který by Československo propojoval s Jihoslovany, tedy Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců.

V otázce československých hranic panoval zajímavý paradox. Československé hranice byly sice vymezeny svým způsobem již před konferencí, nicméně stále neexistovaly oficiálně. Co se týče českých zemí, zde se Čechoslováci dovolávali svých historických hranic pouze s minimálními nároky na úkor Německa a Rakouska. Větší problém nastal ve vymezení hranic slovenských, kde se odvolávat na historii nebylo možné. Z historického hlediska bylo Slovensko součástí Uher a bylo zde

¹⁴ Svoji roli zde ale hrály i další okolnosti jako byly francouzské bezpečnostní zájmy popsané výše.

tedy nutno dovolávat se práva přirozeného - tedy národnostního, doplněného zeměpisnými a strategickými argumenty [Irmanová 2002: 160]. Paradoxně se tak Čechoslováci dovolávali na jedné straně hranic historických, nehledě na početnou německou národnostní menšinu, na straně druhé hranic národnostních nehledě na historické hranice maďarské.

Edvard Beneš byl po svém vystoupení spokojený, do Československa poslal telegram:

„Naše požadavky jsou všude přijímány na konferenci bez odporu - ba neobyčejně příznivě. Proti oficiálním požadavkům, jež jsme na konferenci podali, není žádných principiálních námitek ani u Angličanů, ani u Francouzů, ani u Američanů, ani u Italů. Můžeme tedy říci dnes s naprostou jistotou, že program náš triumfuje“ [Irmanová 2002: 159].

Po Benešově vystoupení před Radou deseti byla vytvořena Komise pro československé záležitosti včetně podkomise pro hranice. Všichni členové těchto komisí měli k dispozici jedenáct memorand, ve kterých byly českou vládou podrobně definovány české požadavky. Tato memoranda byla:

1. Čechoslováci. Jejich dějiny a kultura. Jejich zápas a práce. Jejich úloha ve světě.
2. Územní nároky Československé republiky.
3. Problém Němců v Čechách.
4. Problém Slezska na Těšínsku.
 - 4a. Memorandum o situaci ve Slezsku.
5. Slovensko. Územní nároky na Slovensku.
6. Problém Rusínů v Uhersku.

7. Lužičtí Srbové.
8. České Horní Slezsko (oblast Ratibořska).
9. Problém oblasti kladské.
10. Problém opravy česko-slovensko-rakouských hranic.
11. Československá republika a její právo na reparace vojenských škod.

[Hronský 1998: 207].

Nicméně zřejmě větší váhu mělo pro členy komise prezentování českých požadavků Benešem před Radou deseti [Irmanová 2002: 164]. Komise se také shodla na tom, že „hospodářské geografické a posléze i strategické důvody stanovení hranic mají dostat prioritu před zřetelem etnickým“ [ibid.].

3.9.2 Československo-maďarská hranice

Největším problémem bylo stanovit hranici s Maďarskem. Připojení Slovenska k českým zemím bylo považováno za samozřejmé, nicméně určení jeho hranic vyvolávalo bouřlivé debaty. Zásadním kritériem bylo co nejvíce omezit počet maďarského obyvatelstva na území Československa, nicméně bylo třeba zohlednit hospodářské a také dopravní ohledy. Největší problém s formováním této hranice ovšem vyvstal v souvislosti s vytvořením bolševické vlády v Maďarsku, tzv. Maďarské republiky rad, kterou vedl Béla Kun. Problém vyvstal, když koncem dubna 1919 české jednotky překročily dohodnutou demarkační linii, na což následně 20. května odpověděli Maďaři protiútokem a začátkem června již obsadili takřka celé východní Slovensko [Irmanová 2002: 125]. Tento konflikt byl vyřešen až zásahem představitelů Dohody, kteří Maďarsku pohrozili útokem, pokud neopustí Slovensko a nestáhne se za demarkační linii. Ta byla v Paříži definitivně ustanovena 13. června a byla shodná s pozdějšími oficiálními hranicemi. Maďaři se ze Slovenska

začali stahovat 30. června a 4. července již na jeho území nebyl žádný maďarský voják [ibid.: 128].

Mírová konference akceptovala většinu československých požadavků. Jedinou výjimkou byl koridor s Jugoslávií, jehož „násilná konstrukce se vymykala všem zásadám a byla neobhajitelná“ [ibid.: 167]. Českým zemím byly uznány nároky na jejich historické území, přičemž Slovensko a Podkarpatská Rus byly potvrzeny jako součást Československa. Jediným státem, který měl výhrady k připojení Podkarpatské Rusi k Československu, byla Itálie. Zůstala však s tímto názorem osamocena s odůvodněním, že pro Rusíny bude jako pro Slovany nejvhodnější připojení k Československu [Irmanová 2002: 164]. Dalším důvodem pak byla také tímto připojením vzniknuvší hranice se spojeneckým Rumunskem.

Pařížská mírová konference skončila podepsáním mírových smluv s poraženými státy, které byly podepsány 28. června s Německem ve Versailles, 10. září s Rakouskem v Saint-Germain-en-Laye, 27. listopadu s Bulharskem v Neuilly, 4. června 1920 s Maďarskem v Trianonu a 10. srpna 1920 s Tureckem v Sèvres.

3.10 Shrnutí

Samostatný československý stát se od prvních okamžiků svého vzniku musel potýkat se značnými potížemi, nicméně i přesto si až do roku 1938 udržel své parlamentně demokratické zřízení, což zdaleka nelze říct o všech jeho sousedech. Hlavním problémem byl obrovský počet národnostních menšin, které při svém vzniku získal. Sčítání lidu z roku 1921 ukázalo, že na území Československa je 3 218 000 Němců což činilo 23,6 % všech obyvatel státu [Kárník 2002: 89]. Oproti tomu pokud by byli Slováci počítáni jako oddělená větev národa, nebo jak činili Němci jako samostatný národ, pak by jich bylo o polovinu méně než právě Němců [ibid.]. Celkově pak bylo na československém území z takřka 13 600 000 obyvatel celkem 34,5 % obyvatel jiné národnosti.

Ačkoli nelze říci, že by byli příslušníci těchto menšin v Československu utiskováni - mohli zakládat vlastní školy, měli svobodu vyznání a také poměrné zastoupení v parlamentu - přesto ani Němci, ani Maďaři nezapomněli na příkoří, kterých se jim dostalo mírovými smlouvami na Pařížské konferenci a na své výsadní postavení, které zastávali v habsburské monarchii. Ostatně ještě na konferenci někteří členové anglické delegace včetně samotného Lloyda George měli pochybnosti, zda může být stát s takovým poměrem menšin a takto vytyčenými hranicemi životaschopný a obávali se následných revizionistických hnutí [Irmanová 2002: 166-167].

Vznik samostatného československého státu však nebyl nijak jistý a samozřejmý. Důležitou roli hrál jak princip sebeurčení národů, tak také porážka a následný zánik Rakousko-Uherska, ačkoliv ten nebyl až do posledních měsíců války zřejmě nijak nevyhnutelný. Důležitým faktorem bylo také dočasné vyřazení Ruska, které se díky bolševické revoluci a občanské válce do dění ve střední Evropě prakticky nevměšovalo. První světová válka tak znamenala zánik všech posledních feudálních a absolutistických státních útvarů na území Evropy a jejich nahrazení národními státy, ačkoliv z historie víme, jaké neblahé pokračování tento vývoj měl.

4 ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusil popsat klíčové aspekty studia národů a jejich práva na sebeurčení. Vědecké bádání na toto téma prošlo průběhem času mnoha změnami a otřesy. Ještě do 50. let minulého století převažoval v tomto směru přístup spíše primordalistický a národy byly tedy považovány za jakési věčné entity, které jsou samozřejmé. Až od sedmdesátých a osmdesátých let je mnohem více přijímána teze o národech jako nových fenoménech, ne starších než 300 let. Nicméně se domnívám, že mezi laickou veřejností stále převažuje onen primordalistický pohled.

Přebírám zde tezi, že národy jsou svým způsobem specifickými produkty jistých společenských procesů, které jsou spojeny především s obdobím modernizace, tedy obdobím, které probíhá specificky v západní Evropě, odkud se pak šíří dále. Toto období je charakteristické velmi významnou proměnou společenské struktury prakticky ve všech složkách života. V této situaci pak vyvstává potřeba nového identifikačního rámce pro široké masy obyvatel, neboť dosavadní vazby a hodnoty přestávají tuto funkci plnit. Z těchto kořenů pak vznikají národní hnutí, která následně nastupují buď úspěšnou, či neúspěšnou cestu ke svému sebeurčení a realizaci ve formě vlastní suverénní státnosti.

Ačkoli někteří autoři předpokládali, že vlivem globalizačních tendencí a vlivů dojde v blízké budoucnosti k upozadění nacionalismu jako jedné z nevlivnějších politických „idejí“, aktuální i nedávné události nás přesvědčují o opaku. Zdá se, že jeho vliv a význam spíše vzrůstá.

Vzhledem k rozsahu této práce jsem se bohužel nemohl věnovat všem tématům, které jsou pro tuto problematiku relevantní, ať se již jedná o vliv literatury a knihtisku, který zmiňuje například B. Anderson (2008), nebo o roli etnicity, kde za velmi kvalitní a obsáhlou považuji knihu T. H. Eriksena *Etnicita a nacionalismus* (2012), či o koncept národní identity, kterému se intenzivně věnoval například A. Smith (1993).

Druhá část popisuje realizaci práva na národní sebeurčení v období, kdy bylo ve velkém praktikováno a využíváno. K tomuto kroku jsem se rozhodl z důvodu svého přesvědčení, že právě ukázka realizace může nejlépe popsat ony kontroverze a paradoxy, které aplikace tohoto principu přináší. Jedná se především o konflikt práva každého národa na jeho sebeurčení s právem států na územní celistvost a svrchovanost. Příklad Československa jsem si pak zvolil nejen z důvodu relativně nejsnazšího přístupu k příslušným zdrojům, ale také proto, že jej považuji za jeden z nejcharakterističtějších příkladů realizace principu sebeurčení národů. Právě v období 1. světové války dochází, také zásluhou amerického prezidenta W. Wilsona, k etablování tohoto principu, který v žádném případě nepřestává být aktuálním ani v dnešní době.

Vítězství Dohody v první světové válce, které přineslo nejen Československu, ale i dalším národům jejich státnost, nebylo až do samého závěru války ničím samozřejmým. Nemá cenu spekulovat, kam by se vývoj konceptu národního sebeurčení vyvíjel, pokud by válka dopadla obráceně, případně pokud by zůstalo zachováno Rakousko-Uhersko. Pravdou zůstává, že i přes deklarování konceptu sebeurčení národů jako klíčového pro poválečné uspořádání, bylo v realitě toto právo přiznáno jen národům, které stály na vítězné straně a poraženým bylo upřeno. Tento trend je však možné sledovat i na mnoha případech v současném světě.

5 SEZNAM PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY

ANDERSON, Benedict. 2008. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum. 274 s. ISBN 978-80-246-1490-8

DEJMEK, Jindřich et al. 2008. *Francie a zrození Československa: společná cesta k demokratické Evropě (1914-1925): katalog výstavy*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. 159 s. ISBN 978-80-86345-70-3

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2012. *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství. 352 s. ISBN 978-80-7419-053-7

GELLNER, Arnošt. 1993. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal. 158 s. ISBN 80-900892-9-1

GELLNER, Ernest. 2003. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 133 s. ISBN 80-7325-023-3
HOBSBAWM, Eric J. 2000. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 207 s. ISBN 80-85959-55-0

HOBSBAWM, Eric J. 2003. „Několik úvah o nacionalismu“ Pp. 109-124 in HROCH, Miroslav (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství. 449 s. ISBN 80-86429-20-2

HROCH, Miroslav. 2009. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství. 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0

HROCH, Miroslav. 1999. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Lidové noviny. 199 s. ISBN 80-7106-298-7

HRONSKÝ, Marián. 1998. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry. 326 s. ISBN 80-88878-14-4

IRMANOVÁ, Eva. 2002. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem: Albis international. 409 s. ISBN 80-86067-62-7

KÁRNÍK, Zdeněk. 2000. *České země v éře První republiky (1918-1938); Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri. 571 s. ISBN 80-7277-027-6

KOVÁČ, Dušan. 1998. *Dejiny Slovenska*. Praha: Lidové noviny. 401 s. ISBN 80-7106-268-5

KVAČEK, Robert. 2013. *První světová válka a česká otázka*. Praha: Triton. 178 s. ISBN 978-80-7387-635-7

MacMILLAN, Margaret. 2004. *Mírotvorci: pařížská konference 1919*. Praha: Academia. 551 s. ISBN 80-200-1151-X

MILLER, David. 1995. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Jota. 580 s. ISBN 80-85617-47-1

RENAN, Ernest. 2008. „Co je národ“ Pp. 109-131 in PROFANT Martin (eds.). *Národ a občanství: čítanka textů*. Praha: SPHV. 306 s. ISBN 978-80-904187-5-2

SCRUTON, Roger. 1990. *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis. 183 s. ISBN 80-7108-013-6

SMITH, Anthony D. 1993. *National Identity*. Reno, Las Vegas, London: University of Nevada Press. 240 s. ISBN 978-0-87417-204-1

SMITH, Anthony D. 1998. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. New York: Routledge. 288 s. ISBN 0-415-06341-8

PICHLÍK, Karel; KLÍPA, Bohumír; ZABLOUDILOVÁ, Jitka. 1996. *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*. Praha: Mladá fronta, 282 s. ISBN 80-204-0580-1

PROKŠ, Petr. 1998. *Politikové a vznik republiky: 1914-1918*. Praha: Prospektrum. 238 s. ISBN 80-7175-078-6

5.1 Elektronické dokumenty

HALL, John A. 1995. „Nacionalismy utříděné a vysvětlené.“ *Sociologický časopis* [online] 2/1995 [cit. 14.4.2014]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/85-sociologicky-casopis-2-1995>

HIRT, Tomáš. 2007. „Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu.“ *Antropowebzin* [online] 2-3 [cit. 14.4.2014]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/antropowebzin-2-32007>

KUBIŠOVÁ, Zuzana. 2012. „Pohledy na národ a nacionalismus jako součást evropské vzdělanosti.“ *Paideia: Philosophical e-journal of Charles university* [online] 3–4/IX [cit. 14.4.2014]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/~paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=28&jcid=241>

6 RESUMÉ

The aim of this thesis is to describe the formation of modern nations in Europe, their tendency to self-determination and self-realization in their own state. In the first part of the thesis the emphasis is mainly on the modernisation theory of the nations and nationalism (here, the author relies mainly on the work of one of the leading representatives of this theory Ernest Gellner). The first part also describes the conditions necessary for the emergence of national movements as bearers of the national idea. The second part of the thesis deals with a specific example of the use of the right to self-determination, which is the formation of the independent Czechoslovak state. Here, the author describes the course of the struggle of the nascent Czechoslovak state for their own self-determination during the First World War and just after it, including its participation in the Paris Peace Conference, where the concept of the right of nations to self-determination was first used as a legitimate political principle.